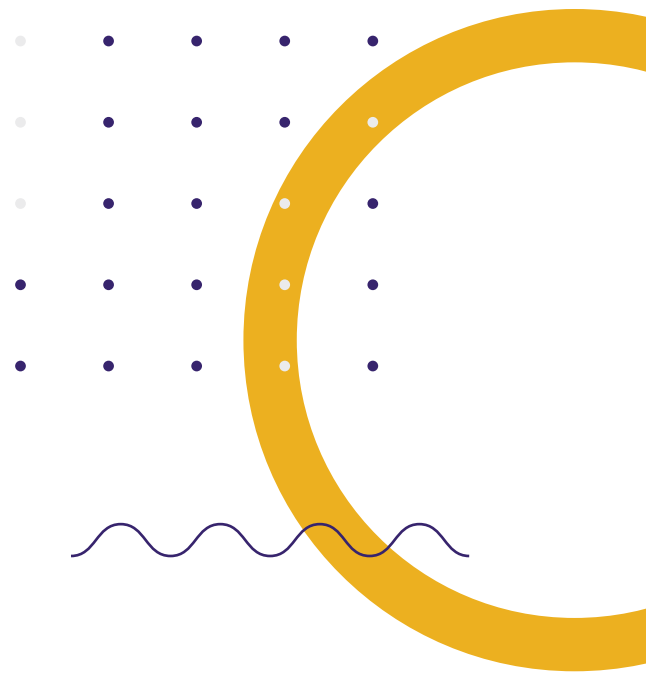
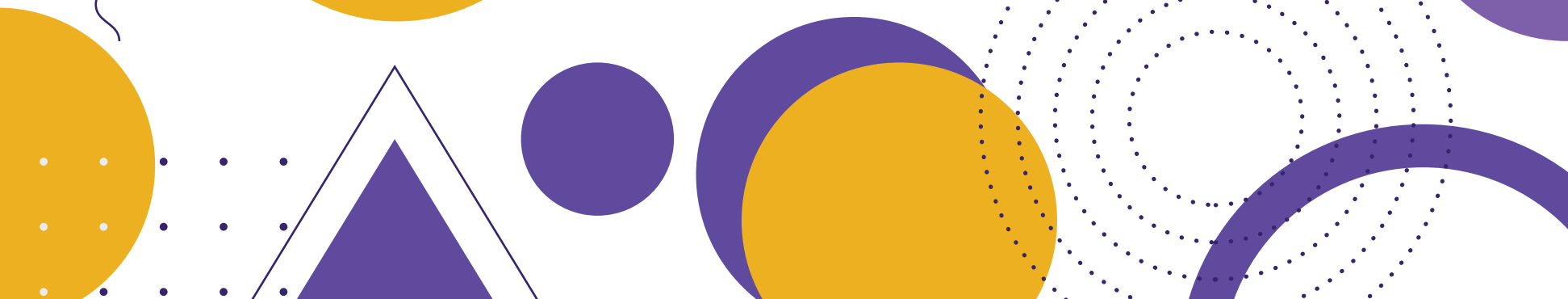
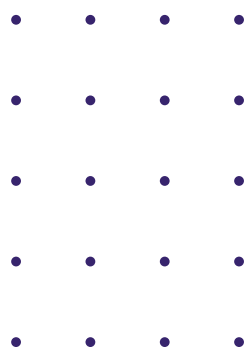
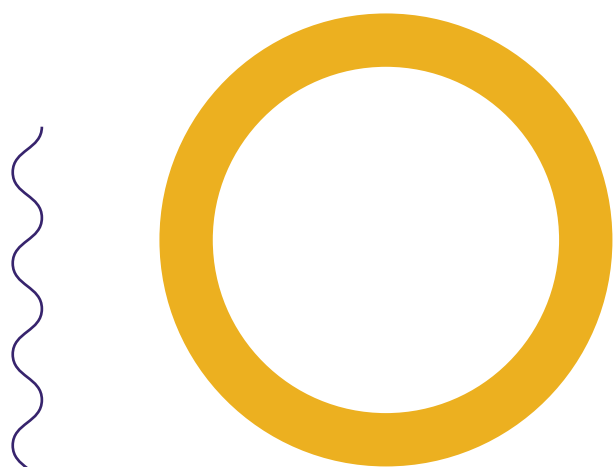
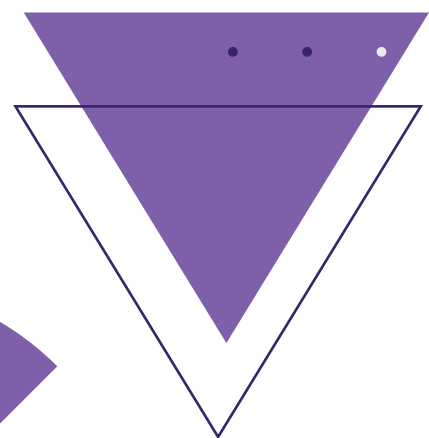

MINISTARSTVO PRAVDE, LJUDSKIH
I MANJINSKIH PRAVA

Leksikon ključnih pojmovu u oblasti ljudskih prava OSI

Impressum

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača:

Marina Vujačić

Autorka:

Anđela Radovanović

Saradnice:

Aleksandra Pavićević

Anđela Miličić

Dragana Sokić

Marija Šćepanović

Marina Vujačić

Dizajn:

Gavro Kračković

Štampa:

Štamparija "3M Makarije"

Tiraž:

400 primjeraka

Podgorica, 2021

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Nacionalna biblioteka Crne Gore, Cetinje

ISBN 978-9940-803-04-9

COBISS.CG-ID 18789380

Sadržaj:

O projektu.....	4
Uvod.....	4
Pojmovnik.....	6
Invaliditet u frazeologiji.....	37
1. Pojam frazeologije. Frazeološke jedinice.....	37
2. Frazeologija o invaliditetu. Invaliditet u frazeologiji.....	38
3. Da li slijepi miš smije da leti u gluvo doba noći?.....	39
Popis frazeologizama.....	40
Literatura.....	42
O organizaciji.....	45
O autorki.....	46

O projektu

Projekat *Osuije(S)t(l)i diskriminaciju OSI* ima za cilj doprinijeti podizanju nivoa svijesti i znanja o pravima OSI i smanjenju stepena diskriminacije OSI u Crnoj Gori, kroz specifične ciljeve koji se odnose na: povećanje informisanosti i znanja OSI o načinima ostvarivanja svojih prava, kao i mehanizmima zaštite od diskriminacije u Crnoj Gori; doprinos informisanju i osnaživanju OSI, advokata, sudija, zaposlenih u tužilaštvu i medija o obavezama i garancijama koje proizilaze iz međunarodnih dokumenata o pravima OSI, a prije svega iz Konvencije UN o pravima OSI.

Projektom će biti obuhvaćene sve osobe s invaliditetom (prioritetno žene s invaliditetom), advokati, sudije, sudski savjetnici, zaposleni u tužilaštvu, javni i privatni mediji (novinari, radio i TV reporteri, žurnalisti, urednici redakcija i portala), porodice OSI, organizacije OSI, pojedinci, građani, mediji, koji će biti podstaknuti da stečena znanja iz ove oblasti primjenjuju u praksi.

Ciljevi projekta biće ostvareni kroz: organizovanje treninga za OSI o upravnom postupku i upravnom sporu, analizu o efikasnosti i ishodima upravnih postupaka i sporova OSI pred državnim organima i sudom, organizovanje treninga za advokate, sudije i zaposlene u tužilaštvu o pristupu pravdi OSI, treninga o izvještavanju baziranom na modelu pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima, pružanje besplatnog pravnog savjetovišta za OSI, promotivne aktivnosti i podaktivnosti u okviru medijske kampanje (izradu lifleta o upravnom sporu i upravnom postupku za OSI, izradu Leksikona ključnih pojmova u oblasti ljudskih prava OSI, završnu konferenciju o postupcima pred organima i pristupu pravdi za OSI).

Aktivnosti projekta realizuju se u okviru konkursa za NVO raspisanog od strane **Ministarstva za ljudska i manjinska prava**, sadašnjeg **Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava** u oblasti zaštite lica s invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti u 2020.

Uvod

Leksikon ključnih pojmova u oblasti ljudskih prava OSI daje tumačenje osnovnih pojmova u oblasti invaliditeta, čije pravilno razumijevanje utiče na primjenu i poštovanje prava osoba s invaliditetom (OSI). Jezik i terminologija i modeli pristupa invaliditetu jedna su od glavnih tema za razumijevanje pojma invaliditeta i adekvatnog pristupa stručne i laičke javnosti i građana/ki i izvještavanja medija i u medijima o osobama s invaliditetom.

Medijsko izvještavanje o osobama s invaliditetom ključna je alatka za promjenu javnog diskursa prema fenomenu invaliditeta, stoga je i cilj Leksikona upravo da doprinese adekvatnom i kvalitetnom medijskom izvještavanju u Crnoj Gori. Da bi OSI postali aktivni subjekti i nosioci prava i obaveza, potrebna je promjena svijesti, koja će dovesti do transformacije društva koje uvažava različitost i podstiče dostojanstvo i integritet. U tom kontekstu, mediji i donosioci zakonske regulative ključni su instrument za iniciranje pozitivnih sistemskih promjena.

Leksikon je namijenjen svim novinarima i urednicima koji izvještavaju o OSI, donosiocima političkih i drugih odluka, zaposlenim u državnim organima, organima državne uprave, lokalne samouprave, nevladinim organizacijama, organizacijama osoba s invaliditetom (OOSI), OSI, ali i svim građanima i građankama.

Leksikon sadrži primjere **adekvatne** i **neadekvatne** terminologije koja se koristi u zakon-

skoj legislativi i prilikom medijskog izvještavanja, ukazuje na pravne, administrativne barijere, odnosno ograničavajuće i diskriminatorne pravne norme i neadekvatnu terminologiju iz zakona i podzakonskih akata, koje su upravo posljedica društvenih stavova i odnosa institucija prema invaliditetu kao fenomenu. Poseban osvrt u Leksikonu dat je na modele pristupa invaliditetu, pojmove kao što su invaliditet, osobe s invaliditetom, afirmativna akcija, razumne adaptacije, univerzalni dizajn, proceduralne adaptacije, abilizam, inkluzija, diskriminacija, a daje se i pojašnjenje pojmova i primjere osnova, oblasti, područja i oblika diskriminacije i brojne druge...

Leksikon je izrađen na osnovu djelimične ekscerpcije termina u postojećem crnogorskom zakonodavstvu i medijskih izvještaja o OSI tokom 2020, u štampanim i elektronskim medijima. Izabrani termini predstavljeni su u rječničkim člancima koji imaju sljedeću strukturu: „**Termin**. Identifikacija adekvatnosti/neadekvatnosti/neutralnosti. Definicija. Primjer upotrebe termina u medijima. Primjer upotrebe termina u zakonu. [izvori]”, kao što se može vidjeti u sljedećem primjeru:

„**Osoba s invaliditetom**. Adekvatan. Prema Konvenciji UN o pravima osoba s invaliditetom, osobe s *invaliditetom* su osobe koje imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja koja u sadejstvu s različitim barijerama mogu otežati njihovo puno i efektivno učešće u društvu na osnovu jednakosti sa drugima.

Predstavnica Saveza slijepih Crne Gore Anđela Dragović kazala je da se u našoj zemlji i dalje ne mijenja pristup osobama sa invaliditetom, koji bi trebalo temeljiti na ljudskim pravima. [RTCG, 15.10.2020, link: <https://bit.ly/3w7uC-Dc>].

Unaprjeđenje komunikacije osoba sa invaliditetom sa institucijama, predstavnicima političkih partija i građanima samo su neke od tema trodnevnog seminara "Konvencija UN i učešće osoba sa invaliditetom u javnom i političkom životu", koji je danas počeo u bjelopoljskom hotelu Franca, u okviru projekta "Reci NE diskriminaciji OSI". [Vijesti, 16.10.2020, link: <https://bit.ly/3eRXiuk>].

Pored analize terminologije u zakonodavstvu i medijima, u ovom Leksikonu se daje osvrt i na **prikaz invaliditeta u frazeologiji**, s obzirom na to da frazeološke jedinice čuvaju ukorijenjene predstave, uključujući i one koje se odnose na osobe s invaliditetom, a koje su zasnovane na ranijim neadekvatnim modelima pristupa i na stereotipima. Njihova analiza i rekonstrukcija tako bi mogla omogućiti adekvatnije razumijevanje kulturnih obrazaca i koncepata na kojima se frazeološke jedinice u kojima se srijeću termini u vezi s invaliditetom zasnivaju, a nadalje i razvoj paradigme u kojoj invaliditet i različitost neće biti dominantno negativno doživljeni, s obzirom na to da razvoj jezika prati razvoj društvene zajednice koja njime govori.

Pojmovnik

A

Abilizam. Neutralan. Pod pojmom *abilizma* se podrazumijeva diskriminacija po osnovu invaliditeta ili pretpostavke o osobama s invaliditetom. Abilizam polazi od pretpostavke da su osobe s invaliditetom manje vrijedne i/li manje sposobne, odnosno, da je uzrok te manje vrijednosti ili nesposobnosti u oštećenju, kao ličnom svojstvu. Ovakvi stavovi i predubjeđenja dovode do diskriminacije osoba s invaliditetom zbog negativne percepcije i stavova da je oštećenje dominantno svojstvo koje uslovljava ne/sposobnosti ličnosti.

*Mladi s invaliditetom i mladi bez invaliditeta su se upoznali s temama, kao što su: Istorijat ljudskih prava, s posebnim naglaskom na prava OSI, Od sažaljenja i herojstva do jednakosti – modeli pristupa invaliditetu, Nastanak pokreta za prava mladih s invaliditetom, Filozofija samostalnog života i servisi podrške, Osmišljavanje i pokretanje građanskih inicijativa i volonterskih akcija, Invaliditet u očima medija, Izjednačavanje mogućnosti ili **abilizam**, Inkluzivno obrazovanje, (Samo)procjena potreba OSI, i Kultura, kreativnost i OSI. [DisabilityInfo.me, 13.4.2021. <https://bit.ly/3hO0KY2>]*

Abilizam postoji svuda, pa čak i u feminizmu. [DisabilityInfo.me, 11.11.2020. <https://bit.ly/3xUEPo1>]

Adaptacija. Neutralan. Pod *adaptacijom* se podrazumijeva izvođenje radova kojim se mijenja prostorna organizacija, mijenjaju uređaji ili oprema, radi efikasnije i adekvatnije upotrebe objekta, prostora ili drugog okruženja, što uključuje i omogućavanje njegove pristupačnosti za osobe s invaliditetom.

*U međuremenu, u proteklim nedeljama, imali smo prilike da se informišemo putem sredstava javnog informisanja, s već izuršenim rekonstrukcijama i najavljenom gradnjom ili **adaptacijom** i rekonstrukcijom još oko 20 drugih škola i urtića u Crnoj Gori. [Pobjeda, 6.2.2020, link: <https://bit.ly/3jdA2aX>]*

*Pojedini izrazi upotrijebljeni u ovom zakonu imaju sljedeće značenje: 1) **adaptacija** je izvođenje radova na postojećem objektu, kojima se: urši promjena organizacije prostora u objektu, urši zamjena uređaja, postrojenja, opreme i instalacija, a kojima se ne utiče na stabilnost i sigurnost objekta, ne mijenjaju konstruktivni elementi, ne mijenja spoljni izgled i ne utiče na bezbjednost susjednih objekata, saobraćaja, zaštite od požara i životne sredine [Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata („Sl. list CG”, br. 064/17, 044/18, 063/18, 011/19, 082/20), član 5, stav 1, tačka 1]*

Afirmativna akcija. Neutralan. *Afirmativna akcija* podrazumijeva uvođenje posebnih mjera koje su usmjerene na stvaranje uslova za ostvarivanje ravnopravnosti i zaštite prava lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju. Afirmativna akcija se primjenjuje sve dok se ne stvore jednaki uslovi, odnosno, izjednače mogućnosti. Dakle, njena svrha prestaje kada se postigne ravnopravnost.

*Prorektorka Univerziteta Crne Gore, Irena Orović, podsjetila je da od 2014. nastoje da primijene **afirmativnu akciju** za OSI tokom njihovog perioda studiranja, koja je predviđena Zakonom o visokom obrazovanju. [PR Centar, 16.10.2020, link: <https://bit.ly/3xhMzPZ>]*

*Za lica sa invaliditetom sprovodi se princip **afirmativne akcije** pri upisu na studijski program. [Zakon o visokom obrazovanju (“Sl. list CG”, br. 44/2014, 52/2014 - ispr., 47/2015, 40/2016, 42/2017, 71/2017, 55/2018, 3/2019, 17/2019 - dr. zakon, 47/2019, 72/2019 i 74/2020), član 93, stav 4]*

Asistencija u radu. Neutralan. *Asistent u radu* podrazumijeva pružanje asistencije (tehničke pomoći) osobi s invaliditetom u toku radnog vremena tj. pomaže osobi s invaliditetom

u obavljanju poslova u sklopu radnog angažovanja te osobe. Asistent u radu treba da posjeduje određena znanja i vještine potrebne za obavljanje „tehničkog“ dijela posla u okviru radnih zadataka osobe s invaliditetom, te mu/joj radi pružanja asistencije i nije potrebna neka posebna obuka, već znanja i vještine može steći i u formalnom obrazovanju, ali i u toku rada sa samom OSI.

*Poslodavac koji zaposli lice sa invaliditetom ima pravo na subvencije, koje se odnose na... učešće u finansiranju ličnih troškova **asistenta** (pomagača u radu) lica sa invaliditetom. [Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 49/2008, 73/2010, 39/2011 i 55/2016), član 36, stav 1, alineja 3]*

Asistent (za pomoć) u kući. Neutralan. Asistent u kući podrazumijeva podršku kako djetetu s invaliditetom tako i porodici tog djeteta u zadovoljavanju nekih potreba djeteta s invaliditetom, ili odrasloj OSI odnosno njenoj porodici (spremanje hrane, čišćenje kuće, nabavka).

*Takođe, preko programa javnih radova uspjeli smo bar na neko vrijeme da im obezbijedimo **asistenta** za pomoć u kući. [Dan, 9.11.2020, link: <https://bit.ly/3sldJy1>]*

*Usluge podrške za život u zajednici su: dnevni boravak, **pomoć u kući**, stanovanje uz podršku, suratište, personalna asistencija, tumačenje i prevođenje na znakovni jezik i druge usluge podrške za život u zajednici. [Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Sl. list CG", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 - odluka US, 42/2017, 50/2017 i 59/21), član 62]*

Asistent u nastavi. Neutralan. Asistent u nastavi podrazumijeva servis pružanja podrške djeci s invaliditetom ili studentu s invaliditetom, u toku pohađanja nastave/predavanja, i u vezi s obavezama tokom učenja/studiranja, pomoć prilikom provjere znanja, pratnja do škole/fakulteta, kuće/studentuskog doma...

*Konkurs za prijem **asistenata u nastavi** djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju, kako su nam kazali u nekoliko škola, odgođen je za septembar zato što je pomjeren početak školske godine za oktobar, a pojedine ustanove planiraju da zaposle više asistenata nego lani. [Pobjeda, 1.9.2020, link: <https://bit.ly/38YrGA2>]*

*Škola zaključuje ugovor o radu sa **asistentom u nastavi** na određeno vrijeme, a najduže do kraja nastavne godine. [Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama ("Sl. list RCG", br. 080/04, "Sl. list CG", br. 045/10, 047/17), član 30a, stav 3]*

Asistivna tehnologija. Neutralan. Asistivna tehnologija podrazumijeva proizvode, djelove opreme ili sistem, koji se koristi da bi se povećale, održale ili poboljšale mogućnosti osoba s invaliditetom, obezbijedila komunikacija, pristup i širenje informacija, korišćenje usluga i dr. Ona uključuje i asistivna, adaptivna i rehabilitaciona sredstva za osobe s invaliditetom. Takođe uključuje proces izbora, pronalaženja i korišćenja tih sredstava.

*Svaki učesnik je, kako su pojasnili, imao priliku da na dostupnim sredstvima **asistivne tehnologije** prezentuje stečeno znanje i vještine. [Portal CDM, 4.10.2020, link: <https://bit.ly/3iPXp9Z>]*

*Države potpisnice obavezuju se da će osigurati i promovisati puno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za svoja lica sa invaliditetom bez ikakve diskriminacije po osnovu invalidnosti. Da bi to ostvarile, države potpisnice obavezuju se da će: ... Vršiti i promovisati istraživanje i razvoj, promovisati dostupnost i upotrebu novih tehnologija, uključujući informacione i komunikacione tehnologije, pomagala za kretanje, sredstva, **asistivnu tehnologiju** pogodnu za lica sa invaliditetom, dajući prednost tehnologijama izrađenim po pristupačnim cijenama. [Član 4, tačka 1 (g) Konvencije, Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom, s Opcionim protokolom ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 002/09) član 2]*

Autističan. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe s autizmom i kojim im se oštećenje pripisuje kao jedina, ili dominantna lična karakteristika. Često se koristi i kao uvreda u političkom diskursu, naročito kad se opisuje suprotna politička opcija, ili društveni fenomen koji nije u skladu s očekivanim, „prihvatljivim“ ponašanjem.

Autističan dječak star 15 godina pronađen je sinoć oko 23 sata na Slovenskoj plaži kod restorana Greko, ispod Školijere. [RTV Budva, 8.10.2020, link: <https://bit.ly/3hSsnQ4>]

*Naročito se to može reći upravo za Ministarstvo vanjskih poslova, čija je **autistična** politika, uz naopako birokratsko kadriranje, umnogome dovela Crnu Goru u situaciju u kojoj se danas nalazi. [Antena M, 14.11.2020, link: <https://bit.ly/3rkXuqp>]*

Autizam. Neutralan. Autizam predstavlja stanje, vrstu oštećenja koja u sadejstvu s barijerama dovodi do iskustva invaliditeta.

*Pogođena djeca koja imaju **autizam**. Potpredsjednica Prosujetne zajednice Olivera Leković negoduje što Ministarstvo „nije imalo sluha“ za djecu sa razvojnim teškoćama. Ističe da su djeca sa autizmom posebno pogođena. [RTCG, 4.10.2020, link: <https://bit.ly/3wSEJMe>]*

*Zdravstvena zaštita obuhvata: ... stomatološku zdravstvenu zaštitu na primarnom nivou zdravstvene zaštite i to: ... lica sa invaliditetom koja imaju oštećenja mišića i neuromišićne bolesti, ... intelektualni invaliditet sa IQ 69 i manje, **autizam** ... kao i fiksne aparate za djecu do 18 godina života koja imaju intelektualni invaliditet sa IQ 69 i manje, **autizam**, epilepsiju i oštećenja koja ograničavaju otvaranje usta. [Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017, 13/2018 i 67/2019), član 16, stav 1, tačka 8]*

B

Barijera. Neutralan. Pod ovim terminom podrazumijevaju se prepreke: u okruženju, pristupu informacijama i komunikacijama, informaciono-komunikacionim tehnologijama i sistemima, uslugama, stavovima, pravnom nasljeđu i dr.

*Zaštitnik konstatuje da su stvorene određene zakonodavne pretpostavke za inkluziju i ostvarivanje prava na osnovu jednakosti sa drugima, ali da normativne garancije nijesu obezbijedile da osobe sa invaliditetom u Crnoj Gori žive samostalno, obrazuju se, zarađuju i učestvuju u životu zajednice u punom kapacitetu i bez **barijera**. [RTCG, 3.12.2020, link: <https://bit.ly/3hSZS4o>]*

*Lice sa invaliditetom je lice koje ima dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja koja u sadejstvu sa različitim **barijerama** mogu otežati puno i efektivno učešće ovih lica u društvu na osnovu jednakosti sa drugima. [Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Sl. list CG", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 - odluka US, 42/2017, 50/2017 i 59/21), član 19, stav 1, tačka 11]*

Bijeli štap. Neutralan. *Bijeli štap* je pomagalo za kretanje i orijentaciju koje uglavnom koriste osobe s oštećenim vidom. Korisniku/ci omogućava orijentaciju, lakše i bezbjednije kretanje, i pojednostavljuje dijeljenje i dobijanje informacija u okruženju. Mogu ga koristiti osobe s djelimičnim i s potpunim oštećenjem vida, kao i osobe koje imaju oštećenje vida i otežano se kreću.

*Povodom 15. oktobra, Međunarodnog dana **bijelog štapa**, Savez slijepih Crne Gore želi da ponovo istakne samo neke od krupnih i najzapaženijih problema, koji se tiču osoba oštećenog vida i njihovih prava u Crnoj Gori, a koji opstaju i traju već duži vremenski period i s kojima se hvatamo u koštac i mi, kao organizacija, ali i same OSI. [Portal Pobjeda, 15.10.2020, link: <https://bit.ly/3pZW3Mo>]*

*Slabovidno i slijepo lice koje samostalno učestvuje u saobraćaju kao pješak treba da se kreće uz pomoć **bijelog štapa**, kao znaka raspoznavanja ili obučenog psa vodiča. [Zakon o bezbjednosti saobraćaja na putevima ("Sl. list CG", br. 33/2012, 58/2014, 14/2017 - odluka US i 66/2019), član 18, stav 1]*

Brajevo pismo. Neutralan. *Brajevo pismo* je sistem pisane komunikacije koji koriste osobe s oštećenjem vida. Sistem se sastoji od šest tačkica kombinacijom kojih se dobijaju slova i brojevi. Izumio ga je **Luj Braj** (Louis Braille) 1829.

***Brajevo pismo** nije izgubilo značaj za osobe oštećenog vida. [Portal RTCG, 24.11.2020, link: <https://bit.ly/3eNEx-la>]*

*Orientacioni plan za kretanje u objektu mora biti reljefno izrađen i sadržati ... informacije na **Brajevom pismu** na visini od 90 do 120 cm. [Pravilnik o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 48/13, 44/15), član 37, stav 1, alineja 3]*

D

DAISY format. Neutralan. DAISY - skraćena za digitalno pristupačne informacione sisteme (*Digital Accessible Information System*) i odnosi se na tehnički standard za digitalne audio knjige, periodične publikacije i kompjuterizovan tekst kao multimedijalno izdanje štampane knjige (knjige štampane na crnom tisku). DAISY pokušava dati knjigama istu fleksibilnost koju imaju čitaoci: kretanje po poglavljima, odjeljcima, naslovima i stranama. Čitaoci mogu da odaberu da li će čitati ili preskočiti fusnote, dodatke, ili sadržaj.

Glumica Anđela Radović snimila više od 50 audio naslova za slijepu i slabovidu djecu školskog uzrasta - knjige u Daisy formatu biće dostupne na sajtu Resursnog centra "Podgorica" do kraja mjeseca. [Portal Vijesti, 6.9.2020, link: <https://bit.ly/3a2cGQS>]

Daun sindrom (Down syndrome). Adekvatan. Termin kojim se označava promjena u strukturi DNK u kojoj dolazi do povećanja broja hromozoma koje za posljedicu ima različita oštećenja koja vode do iskustva invaliditeta.

Djeca s Daun sindromom ili autizmom uživaju u igri s raznovrsnim igračkama. [vrsnjackapodrska.me, 2.6.2020, link: <https://bit.ly/3C9ePHJ>]

Daunov sindrom. Neadekvatan. Termin kojim se učestalo označava Daun sindrom. Termin treba izbjegavati jer sadrži posesivnu konstrukciju, pa se tako može pripisati jednoj konkretnoj osobi (u ovom slučaju ljekaru koji je prvi opisao sindrom), a ne grupi osoba s određenim ličnim karakteristikama.

Svake godine na prvi dan proljeća, 21. marta, obilježava se Sujetski dan Daunovog sindroma. [Portal RTV Budva, 21.3.2020, link: <https://bit.ly/2Vd6jHc>]

Deinstitucionalizacija. Neutralan. *Deinstitucionalizacija* je proces prelaska sa sistema institucionalne brige na život u zajednici, uz omogućavanje i korišćenje usluga u zajednici za djecu i odrasle osobe s invaliditetom. Deinstitucionalizacija se sprovodi u cilju spečavanja izolacije i isključenosti kako u sopstvenom domu, tako i zbog rizika od smještanja u ustanovi, ili zajedno uz proces tranzicije, odnosno „izmještanja“ iz institucionalizovanog okruženja u okruženje u kojem postoje razvijeni sistemi podrške za život u zajednici/samostalan život.

*SDP će raditi na boljem životnom standardu osoba sa smetnjama kao i na podršci za život u zajednici. Zalagaće se da ne dolazi do **deinstitucionalizacije** osoba koje nijesu sposobne da vode brigu o sebi. [Portal RTCG, 17. 8. 2020, link: <https://bit.ly/3z56p1Y>]*

*U Crnoj Gori je neophodno usvajanje Strategije **deinstitucionalizacije** kojom bi bilo omogućeno da osobe s invaliditetom (OSI) žive samostalnije, a transformacija velikih institucija u male ili premještanje osoba iz institucije u instituciju ne može se smatrati deinstitucionalizacijom. [Sajt UMHCG, 6.5.2020, link: <https://bit.ly/3waXc6Q>]*

Diskriminacija. Neutralan. *Diskriminacija* je svako pravno ili faktičko pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi s nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, promjeni pola, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji i/ili interseksualnim karakteristikama, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bračnom ili porodičnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostav-

ci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima.

*Zaštitniku ljudskih prava i sloboda, za period od 1. januara do 31. jula, u oblasti zaštite od **diskriminacije** podnijeto je čak 140 pritužbi, što predstavlja znatno uvećanje jer je u istom periodu prošle godine taj broj iznosio 80. [Dan online, 16.11.2020, link: <https://bit.ly/3aYjXDt>]*

*Zabranjen je svaki oblik **diskriminacije**, po bilo kom osnovu. [Zakon o zabrani diskriminacije ("Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017), član 2, stav 1]*

Diskriminacija po osnovu invaliditeta. Neutralan. *Diskriminacija po osnovu invaliditeta* je svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje po osnovu invaliditeta čija su svrha ili posljedica umanjivanje ili poništavanje priznanja, uživanja ili korišćenja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda ravnopravno s drugim osobama na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, društvenom i svakom drugom polju. Uključuje sve oblike diskriminacije, kao i uskraćivanje razumnih adaptacija.

*Poručila je da se radi o prvoj pravosnažnoj presudi u pogledu zaštite od **diskriminacije po osnovu invaliditeta** u oblasti političkog i javnog života. [Portal Vijesti, 30.7.2020, link: <https://bit.ly/3hw8QVM>]*

***Diskriminacija po osnovu invaliditeta** je svako pravno ili faktičko, neposredno ili posredno, namjerno ili nenamjerno pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica sa invaliditetom u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na lice sa invaliditetom, zbog kojeg se licu sa invaliditetom otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, sportskom, građanskom i drugim oblastima javnog i privatnog života. Diskriminacijom po osnovu invaliditeta smatra se i pozivanje, pomaganje, podsticanje ili podstrekavanje, davanje instrukcija, uznemiravanje, kao i najavljena mogućnost da određeno lice ili grupa lica sa invaliditetom budu izloženi diskriminaciji. [Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 035/15, 044/15), član 4, stav 1 i 2]*

Djeca s invaliditetom. Adekvatan. Termin kojim se označavaju djeca koja imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja koja u sadejstvu s različitim barijerama mogu otežati njihovo puno i efektivno učešće u društvu na osnovu jednakosti sa drugima. Prema Konvenciji, fokus treba staviti na poštovanje razvijajućih kapaciteta djece s invaliditetom i poštovanje njihovog prava da očuvaju sopstveni identitet.

*Predstavnica UMHCG Anđela Radovanović kazala je na panelu Mogućnosti učešća mladih s invaliditetom u ERASMUS+ programu da se i danas **djeca s invaliditetom** unose u škole „dok pričamo o digitalizaciji obrazovanja“. [DisabilityInfo.me, 16.10.2020, link: <https://bit.ly/36L56cj>]*

*Države potpisnice preduzeće sve potrebne mjere kako bi osigurale da **djeca sa invaliditetom** uživaju svoja ljudska prava i osnovne slobode na osnovu jednakosti sa drugom djecom. [Član 7, tačka 1 Konvencije, Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom, s Opcionim protokolom ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 002/09), član 2]*

Djeca i mladi sa teškoćama u razvoju. Neadekvatan. Termin kojim se najčešće označavaju djeca s invaliditetom. Smatra se neadekvatnim jer razvoj može biti psihički i fizički, a svaki pojedinac se razvija individualno, a teškoće se ne mogu odnositi samo na svojstvo ili iskustvo djece s invaliditetom. Koristi se jer se termin invaliditet smatra negativnim i ne tumači se u skladu s Konvencijom kao *razvojni društveni koncept (Vidjeti Preambulu).*

*Sastanak je bio prilika za razgovor o položaju **djece i mladih sa teškoćama u razvoju** i članova njihovih porodica u crnogorskom društvu, kao i o poteškoćama sa kojima se suočavaju u ostvarivanju svojih prava. [Vijesti, 3.11.2020, link: <https://bit.ly/2TslNVu>]*

*Djeca sa posebnim obrazovnim potrebama su ... **djeca sa teškoćama u razvoju**, djeca sa govorno-jezičkim teškoćama, poremećajima u ponašanju; teškim hroničnim oboljenjima; dugotrajno bolesna djeca i druga djeca koja imaju poteškoće u učenju i druge teškoće uzrokovane emocionalnim, socijalnim, jezičkim i kulturološkim preprekama. [Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama ("Sl. list RCG", br. 080/04, "Sl. list CG", br. 045/10, 047/17), član 4, stav 1, tačka 2]*

*U ostvarivanju ciljeva socijalne i dječje zaštite, posebno se štite: 1) **dijete**: bez roditeljskog staranja; čiji roditelj nije u stanju da se o njemu stara; **sa smetnjama i teškoćama u razvoju**... [Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Sl. list CG", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 - odluka US, 42/2017, 50/2017 i 59/21), član 4, stav 2]*

Djeca s tjelesnim ili intelektualnim teškoćama. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju djeca s invaliditetom. Proistekao je iz funkcionalnog modela pristupa invaliditetu, u kom se invaliditet posmatra samo kao lični problem pojedinca, a između oštećenja i invaliditeta se često stavlja znak jednakosti. Teškoće se ne mogu pripisati isključivo oštećenju ili invaliditetu, i imanentne su svakom ljudskom biću, stoga je umjesto ovog termina preporučljivo koristiti termin "djeca s invaliditetom".

Za djecu s tjelesnim ili intelektualnim teškoćama primjenjuju se glavne smjernice za djecu bez invaliditeta – ako koristi premašuju bilo koji mogući rizik, prema njihovom pedijatru ili specijalistu za invalidnost. [Vijesti, 29.11.2020, link: <https://bit.ly/3qCdC59>]

Djeca sa posebnim (obrazovnim) potrebama. Neadekvatan. Termin koji se koristi da se označe djeca s invaliditetom. Vodi porijeklo od kontekstualno neadekvatnog prevođa termina "special needs", koji u stvari označava specifične zahtjeve, pa tako i specifične zahtjeve u obrazovanju, kojima se obrazovni proces prilagođava individualnim potrebama svakog učenika. Po osnovnim psihološkim principima, potrebe se dijele na primarne i sekundarne, pa upotreba ovog pojma nije ni naučno potkrijepljena. Umjesto njega je adekvatnije koristiti termin "djeca s invaliditetom".

Način na koji lokalna vlast ispunjava obaveze prema građanima Kolašina podrazumijeva i posebnu brigu prema djeci sa posebnim potrebama i svim ranjivim grupama. [Dnevne novine, 16.11.2020, str. 20, link: <https://bit.ly/3pEIS-Af>]

Vaspitanje i obrazovanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama je djelatnost od javnog interesa. [Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama ("Sl. list RCG", br. 080/04, "Sl. list CG", br. 045/10, 047/17), član 2]

Djeca sa posebnim razvojnim potrebama. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju djeca s invaliditetom. Neadekvatan je jer se zasniva na funkcionalnom modelu pristupa invaliditetu. Nije frekventan ni u zakonodavstvu, niti u medijskom diskursu, međutim, često se koristi u dokumentima različitih organizacija i institucija. Njegovu primjenu svakako bi trebalo izbjegavati i koristiti termin "djeca s invaliditetom".

Pored predstavnika NVO koje se bave pravima lica sa invaliditetom, u rad radnih grupa biće uključeni stručnjaci iz relevantnih oblasti medicine, stručnjaci iz oblasti socijalnog rada, stručnjaci iz neposredne prakse u radu sa djecom sa invaliditetom odnosno posebnim razvojnim potrebama (defektolozi, psiholozi i sl.) kao i stručnjaci iz postojećih komisija za uturđivanje invaliditeta (pruostepene i drugostepene komisije). [Institut za javno zdravlje, 12.5.2021, link: <https://bit.ly/3fkdILA>]

Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju. Neadekvatan. Kombinacija prethodno opisanih neadekvatnih termina kojima se označavaju djeca s invaliditetom. Adekvatan je termin "djeca s invaliditetom".

Roditelji djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju u Herceg Novom, ogorčeni su što završetak radova na novom Dnevnom centru kasni već godinu. [Vijesti, 25.11.2020, link: <https://bit.ly/2Y056Rn>]

Roditeljsko pravo može se produžiti i poslije punoljetstva djeteta ako ono zbog smetnji i teškoća u razvoju, invaliditeta ili iz drugih razloga nije sposobno da se samo stara o svojoj ličnosti, pravima i interesima. [Porodični zakon ("Sl. list RCG", br. 1/2007 i "Sl. list CG", br. 53/2016 i 76/2020), član 92]

Djeca sa posebnim obrazovnim potrebama, u smislu ovog zakona, su: ... djeca sa smetnjama u razvoju, djeca sa tjelesnom, intelektualnom, senzornom smetnjom, djeca sa kombinovanim smetnjama i smetnjom iz spektra autizma [Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama ("Sl. list RCG", br. 080/04, "Sl. list CG", br. 045/10, 047/17), član 4, stav 1, tačka 1]

U ostvarivanju ciljeva socijalne i dječje zaštite, posebno se štite... 1) dijete... sa smetnjama i teškoćama u razvoju [Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Sl. list CG", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 - odluka US, 42/2017, 50/2017 i 59/21), član 4, stav 2]

Dnevni centar. Neutralan. Skup usluga u institucionalnom okruženju pretežno namijenjen osobama s invaliditetom ili starim osobama. U posljednje vrijeme postoji tendencija osnivanja dnevnih centara za OSI starije od 27 godina. Iako je sam termin neutralan, dnevni centri

su kritikovani od strane međunarodnih tijela, poput Komiteta UN o pravima osoba s invaliditetom, kao i pokreta za prava OSI jer ove institucije predstavljaju segregaciju djece s invaliditetom i izopštavanje iz zajednice, oni nemaju alternativu u vidu drugih servisa podrške za život u zajednici za OSI i ne omogućavaju tranziciju ka samostalnom životu.

Stvoreni uslovi da Dnevni centar u Danilougradu funkcioniše po najvećim evropskim standardima. [Portal Standard, 15.7.2020, link: <https://bit.ly/3wWSzNU>]

Bliži način, postupak i kriterijumi za upis djece u predškolsku ustanovu, obrazovni centar, resursni centar i dnevni centar, urši se na način i po postupku propisanim ovim pravilnikom. [Pravilnik o bližem načinu, postupku i kriterijumima upisa djece u ustanovu koja realizuje predškolsko vaspitanje i obrazovanje ("Sl.list CG", br. 021/12), član 1]

Dodatak za njegu i pomoć. Neutralan. Dodatak za njegu i pomoć predstavlja materijalno davanje definisano Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti. On bi, u skladu s međunarodnom praksom, trebalo da služi pokrivanju troškova koje osoba s invaliditetom ima za servise podrške koje joj omogućavaju samostalno življenje.

Isplata naknada korisnicima dodatka za tuđu njegu i pomoć počće 4. augusta, saopšteno je iz Ministarstva rada i socijalnog staranja. [RTCG, 25. 7. 2020, link: <https://bit.ly/3ezVjdo>]

Pravo na dodatak za njegu i pomoć ima lice kome je zbog tjelesnih, mentalnih, intelektualnih ili senzornih oštećenja ili promjena u zdraustvenom stanju neophodna njega i pomoć da bi imalo obezbijeđen pristup zadovoljavanju potreba. [Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Sl. list CG", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 - odluka US, 42/2017, 50/2017 i 59/21), član 33, stav 1]

Dostupan prevoz - "prevoz od vrata do vrata". Neutralan. Dostupan prevoz - obezbjeđivanje prevoza osobama s invaliditetom u prilagođenim vozilima i to od urata do urata, odnosno od tačke A do tačke B, ili obezbjeđivanje pristupačnih vozila u okviru javnog transporta.

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG) je nabavilo dva nova pristupačna vozila za prevoz osoba sa invaliditetom (OSI) i počelo s organizacijom prevoza "od urata do urata" za OSI koje koje žive, rade ili se obrazuju na teritoriji Glavnog grada Podgorice. [RTCG, 30.12.2020, link: <https://bit.ly/3uTH7lt>]

Izrazi upotrijebljeni u ovom zakonu imaju sljedeća značenja: ... javni prevoz putnika ili tereta je prevoz koji je pod jednakim uslovima dostupan svim korisnicima prevoznih usluga i obavlja se u komercijalne surhe. [Zakon o prevozu u drumskom saobraćaju ("Sl. list CG", br. 71/2017 i 67/2019), član 6, stav 1, tačka 13]

Dostupnost. Neutralan. Postojanje dovoljnog broja usluga, informacija i servisa koje su zadovoljavajućeg kvaliteta i široko dostupne cijelom društvu. Ovaj pojam često se miješa s pojmom pristupačnosti, iako dostupnost označava samo postojanje ovih segmenata, ali ne istovremeno i mogućnost da ih OSI koriste bez prepreka. Najočigledniji primjer je obrazovanje, koje je u Crnoj Gori dostupno svim građanima, pa i OSI, dok je osnovno i obavezno, ali je istovremeno obrazovanje i dalje dominantno nepristupačno za OSI.

Osobama s invaliditetom se mora obezbijediti pristupačnost objektima ali i saobraćaja, dostupnost obrazovnih institucija, zdraustvenih usluga, povećanja zapošljivosti ovih lica kao jednih od primarnih faktora koji bi doprinijeli povećanju samostalnosti osoba s invaliditetom, navela je Jarović Orahovac. [DisabilityInfo.me, 6.5.2020, link: <https://bit.ly/3iEcX2G>]

Nesprovođenje propisa, odnosno nepreduzimanje posebnih mjera organa, koji se odnose na traženje, primanje i širenje informacija namijenjenih javnosti, kao i dostupnost informacija na internetu i u drugim medijima, u pristupačnoj formi licima sa invaliditetom, u skladu sa propisima iz oblasti informisanja i elektronskih komunikacija, smatra se diskriminacijom po osnovu invaliditeta. [Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 035/15, 044/15), član 12, stav 1]

Duševna bolest (oboljenje). Neadekvatan. Ovaj pojam se odnosi na psihosocijalni invaliditet. Njime se osobe s psihosocijalnim invaliditetom stigmatizuju, pri čemu se izjednačavaju invaliditet i oboljenje, u duhu medicinskog i funkcionalnog modela, što dalje za sobom povlači i ograničavanje i uskraćivanje prava osobama isključivo na osnovu (pretpostavljenog) invaliditeta. Dodatno, u ovom konceptu, osoba se suočava i s barijerama u stavovima, diskriminacijom i izolacijom. Prema posljednjim tumačenjima Konvencije UN o pravima osoba s inva-

liditytom, invaliditet može biti fizički, senzorni, psihosocijalni ili intelektualni, pa se prema tome ovaj termin ne može smatrati adekvatnim. Umjesto njega treba koristiti termin "osobe s psihosocijalnim invaliditetom" ili "osobe s izazovima mentalnog zdravlja" ukoliko je riječ o osobama koje su pod nekim vidom zdravstvenog tretmana i liječenja.

*Broj bolničkih otpusta za sua **duševna oboljenja** svake godine iznosi više od 2000. [CIN, 6.5.2021, link: <https://bit.ly/3bNiSOH>]*

*Nije uračunljiv učinilac koji u vrijeme izvršenja protuipravnog djela određenog u zakonu kao krivično djelo nije mogao da shvati značaj svog djela ili nije mogao da upravlja svojim postupcima usljed **duševne bolesti**, priremene duševne poremećenosti, zaostalog duševnog razvoja ili druge teže duševne poremećenosti (neuračunljivost). [Krivični zakonik ("Sl. list RCG", br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i "Sl. list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 026/21), član 14, stav 1]*

Duševna zaostalost (nedostatak, poremećenost). Neadekvatan. Pojam koji se najčešće koristi da označi osobe s intelektualnim invaliditetom. Kao i prethodni, počiva na pogrešnim premisama proisteklim iz medicinskog i funkcionalnog modela pristupa invaliditetu. Umjesto njega treba koristiti termin "osoba s intelektualnim invaliditetom".

*Kaznom iz stava 3 ovog člana kazniće se ko prodaje, nudi na prodaju ili bez naknade radi daljeg stavljanja u promet daje opojne droge maloljetnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno **duševno poremećeno**, licu koje je teže **duševno zaostalo** ili licu koje se liječi od zavisnosti od opojnih droga, ili ko stavlja u promet opojnu drogu pomiješanu sa supstancom koja može dovesti do teškog narušavanja zdravlja, ili ko izvrši djelo iz stava 1 ovog člana u vaspitnoj ili obrazovnoj ustanovi ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalitetu ili na javnoj priredbi, ili ako djelo iz st. 1 i 2 ovog člana učini službeno lice, ljekar, socijalni radnik, sveštenik, nastavnik ili vaspitač iskorišćavanjem svog položaja ili ko za izvršenje tog djela koristi maloljetno lice. [Krivični zakonik ("Sl. list RCG", br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i "Sl. list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 026/21), član 300, stav 4]*

F

Filozofija samostalnog života. Neutralan. *Filozofija samostalnog života* podrazumijeva odnos prema osobama s invaliditetom kao aktivnim činiocima u sopstvenim životima. Ona se zasniva na pet osnovnih principa: izbor, samostalno donošenje odluka, kontrola, odgovornost i pravo na grešku. Samostalni život obuhvata nezavisnost u donošenju odluka koje se tiču osobe s invaliditetom i njenog života, uz obezbijeđene servise podrške koji joj omogućavaju sprovođenje tih odluka.

*Škola će obuhvatati neke od sljedećih tema: istorijat ljudskih prava OSI, modeli pristupa invaliditetu i njihovu uticaj na garancije prava, domaći i međunarodni instrumenti za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava OSI, **filozofija samostalnog života**, odnos medija i društvena slika OSI, antidiskriminacija, institucionalni mehanizmi za zaštitu od diskriminacije i druge. [DisabilityInfo.me, 18.2.2020, link: <https://bit.ly/3wnlwTc>]*

***Samostalni život** i uključenost u lokalnu zajednicu - Države potpisnice ove Konvencije licima sa invaliditetom priznaju jednako pravo da žive u zajednici i uživaju pravo izbora jednako sa drugim osobama i preduzeće efektivne i odgovarajuće mjere kako bi olakšale licima sa invaliditetom da u potpunosti uživaju ovo pravo, omogućile njihovu punu uključenost u zajednicu i učesće u životu zajednice. [član 19, stav 1 Konvencije, Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom, s Opcionim protokolom ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 002/09) član 2]*

Funkcionalni model. Neutralan. Riječ je o modelu pristupa prema osobama s invaliditetom koji ove osobe smatra nefunkcionalnim, odnosno ograničenim u obavljanju osnovnih

životnih funkcija, i problem vidi u oštećenju koje mora da se "popravi". Prema tome, kao ključni tretman primjenjuju se medicinska rehabilitacija i tretman fizioterapeuta, logopeda, defektologa i stručnjaka sličnih profesija. Ovaj model pristupa invaliditetu nastao je kao slijed istorijskog odnosa, posebno nakon II svjetskog rata, kada se s liječenja prešlo na rehabilitaciju i osposobljavanje funkcija koje su se opet kao i u medicinskom pristupu smatrale jednim ograničavajućim faktorima osobe (bez svjesnosti i prihvatanja odgovornosti društva).

*Predstavljeni su ključni modeli pristupa, i to: medicinski, **funkcionalni**, model milosrđa i moralni model, herojski model, socijalni model i model zasnovan na ljudskim pravima. [UMHCG, 7.6.2019, link: <https://bit.ly/3wch0Xw>]*

G

Gluv. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe s oštećenjem sluha. Neadekvatan je jer se najčešće koristi u negativnom kontekstu, a jako često i kao uvredljiv izraz za osobu koja ne "samo da ne čuje, već ne želi da shvati" (kao u primjeru koji slijedi), čime se osobe s oštećenjem sluha dodatno stigmatizuju. Iako se u nekim zemljama insistira na ovom terminu, stav aktivista iz Crne Gore je da ipak treba koristiti termin "osobe s oštećenjem sluha", zbog negativnog istorijskog odnosa prema ovoj grupi OSI, koji se upravo ogleda i u upotrebi terminologije. Dodatno, ne može oštećenje sluha biti jedino obilježje osobe, što ovakav termin u stvari predstavlja – dominantno obilježje osobe (kao da nema druge karakteristike i identitete).

*Ljudska prava zgažena – sistem **gluv** i nijem. [PCNEN, 29.6.2020, link: <https://bit.ly/3fo3Qji>]*

*Vlada **gluva** za znakovni jezik. [Dan, 24.9.2020, link: <https://bit.ly/3Bt7MJV>]*

*Ako je sujedok **gluv**, postavljaće mu se pitanja pisano, a ako je nijem, pozvaće se da pisano odgovara. Ako se saslušanje ne može izvršiti na ovaj način, pozvaće se kao tumač lice koje se sa sujedokom može sporazumjeti. [Zakon o parničnom postupku ("Sl. list RCG", br. 22/2004, 28/2005 - odluka US i 76/2006 i "Sl. list CG", br. 47/2015 - dr. zakon, 48/2015, 51/2017, 75/2017 - odluka US, 62/2018 - odluka US, 34/2019, 42/2019 - ispr. i 76/2020), član 241, stav 2]*

Gluvonijem. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe s oštećenjem sluha i govora. Ovaj termin u sebi sadrži spoj dvaju neadekvatnih termina (gluv i nijem), pa je potrebno umjesto njega koristiti adekvatan termin "osobe s oštećenjem sluha i govora".

*Njegovu želju za slobodom dijeli samo poglavica, koji se pretvara da je **gluvonijem**, a svoju tajnu jedino odaje Me-kmarfiju. [Antena M, 29.9.2020, link: <https://bit.ly/2VQMa9V>]*

*Ukoliko pacijent ne poznaje službeni jezik ili je **gluvonijem**, zdravstvena ustanova je dužna da mu obezbijedi prevodioca, odnosno tumača. [Zakon o pravima pacijenata ("Sl. list CG", br. 40/2010 i 40/2011 - dr. zakon), član 11, stav 4]*

Glivoslijepe osobe. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe s oštećenjem sluha i vida. S obzirom na to da u sebi sadrži spoj dvaju neadekvatnih termina, preporučljivo je koristiti termin "osobe s oštećenjem sluha i vida". Malo frekventan u diskursu crnogorskih medija, ali i organizacija osoba s invaliditetom i cijelog društva jer je ova kategorija višestruko diskriminisana i često izopštena.

*Medicinske indikacije za ostvarivanje dodatka za njegu i pomoć su: ... Oštećenja sluha i govora: **Glivoslijepeća** (težina I) 90%. [Pravilnik o medicinskim indikacijama za ostvarivanje prava na materijalno obezbjeđenje, dodatka za njegu i pomoć, ličnu invalidninu i naknadu zarade za rad sa polovinom punog radnog vremena ("Sl. list CG", br. 58/2014), član 3, tačka 6]*

Grupisanje. Neutralan. *Grupisanjem*, prema Zakonu o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, smatra se „planirano, sistemsko ili kontinuirano izdvajanje lica ili grupe lica s invaliditetom i njihovo spajanje u jednu ili više grupa u određenoj situaciji, kada se u istoj ili sličnoj situaciji to izdvajanje i spajanje ne vrši sa drugim licem ili grupom lica.“

Suako **grupisanje** ljudi, iz bilo kog razloga, je veoma opasno, a samo se poštovanjem mjera može spriječiti širenje korona virusa, poručio je direktor Instituta za javno zdravlje Boban Mugoša, za Radio Crne Gore. [Portal RTCG, 12.5.2020. link: <https://bit.ly/3hGMujQ>]

Tako, na primjer, Analiza ne sadrži osurt na potpuno novi oblik diskriminacije definisan kao **grupisanje**, koje je upravo karakterističan oblik diskriminacije osoba s invaliditetom, posebno djece s invaliditetom, definisan i crnogorskim propisima iz oblasti obrazovanja i socijalne zaštite (posebna odjeljenja u školama, resursni centri, dneuni centri...) [Alternativni izvještaj o sprovođenju Konvencije UN o pravima OSI u CG, 2017, <https://bit.ly/3ooyT2C>, str. 12]

H

Habilitacija. Neutralan. *Habilitacija* je mjera koja bi trebala da se sprovodi od najranijeg djetinjstva, odnosno sticanja, otkrivanja oštećenja, i trebala bi da podrazumijeva multidisciplinarni pristup različitih subjekata i institucija, odnosno sektora: zdravstva, obrazovanja, rada i ukupnog sistema socijalne politike. Habilitacija, takođe, može značiti osposobljavanje ili oporavak.

Sprovođenje aktivnosti **habilitacije** i socijalne rehabilitacije u cilju oporavka osoba s invaliditetom koje su bile pogođene u nekoj od vanrednih, humanitarnih i drugih kriznih situacija [Portal NVOINFO, 24.8.2020, link: <https://bit.ly/3pQTPQd>]

Habilitacija je sistem mjera i postupaka za osposobljavanje djece sa smetnjama u razvoju otkrivenih na rođenju ili na najranijem uzrastu, radi boljeg funkcionisanja za svakodneune životne potrebe. [Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama ("Sl. list RCG", br. 080/04, "Sl. list CG", br. 045/10, 047/17), član 10, stav 1, tačka 2]

Hendikep. Neutralan. U socijalnom modelu pristupa invaliditetu pod *hendikepom* se podrazumijeva situacija nejednakog položaja osobe koja se suočava s barijerama u društvu s kojima se ne suočavaju druge osobe (one koje nemaju invaliditet). Termin vodi porijeklo iz sportske terminologije gdje su se ovim pojmom označavali tereti koji se stavljaju konjima u trci kako bi se izjednačile težine konja i džokeja na startu trke, odnosno, kako bi svi imali jednake startne pozicije/mogućnosti.

Iz Udruženja mladih s **hendikepom** Crne Gore podsjetili su na preporuke Komiteta Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom i potrebu da se u okviru obrazovnog sistema obezbijedi njihovo poštovanje u potpunosti. [Vijesti, 20.9.2020, link: <https://bit.ly/2VTAfYN>]

Ortotičkim i protetičkim sredstvima u smislu Zakona smatraju se: invalidska kolica i ostala pomagala za kretanje, stajanje i sjedenje: ... tricikl za osobe sa **hendikepom**, djecu i odrasle. [Pravilnik o utvrđivanju proizvoda i usluga koji se oporezuju po sniženoj stopi PDV ("Sl. list RCG", br. 081/05, 002/06, 010/06, "Sl. list CG", br. 006/08, 046/08, 011/09, 062/15, 069/15, 021/16, 032/16, 037/16, 058/16, 065/16, 001/17, 043/19, 051/19, 071/21), član 3, stav 1, tačka 5]

Hendikepirana lica. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe s invaliditetom. Neadekvatan je jer ukazuje na podređen, pasivan položaj OSI, koje odlikuje jedino situacija hendikepa, a ne druge lične karakteristike.

U okviru prvog dana, dr Vesna Simović Zucic je koristeći se analizom diskursa, učesnicima objasnila negativan uticaj koji korišteni termini poput: invalid, **hendikepirani**, invalidno lice, lica sa posebnim potrebama imaju na lica sa in-

invaliditetom, kao i istorijat korišćenja tih termina u međunarodnim konvencijama. [CEDEM, 16.9.2020, link: <https://bit.ly/3ipzluT>]

Plaćanja PDV su oslobođeni: ... proizvodi koji su posebno izrađeni za obrazovanje, osposobljavanje ili zapošljavanje slijepih i gluvih, odnosno drugih fizički ili duševno **hendikepiranih lica**, ako su stečeni besplatno i uvezeni od strane ustanova, odnosno organizacija čija djelatnost je obrazovanje, odnosno nuđenje pomoći tim licima i ako od strane donatora nije izražena komercijalna namjena, na osnovu mišljenja ministarstva nadležnog za poslove socijalnog staranja. [Zakon o porezu na dodatu vrijednost ("Sl.list RCG", br. 065/01, 012/02, 038/02, 072/02, 021/03, 076/05, 004/, "Sl. list CG", br. 016/07, 073/10, 040/11, 029/13, 009/15, 053/16, 001/17, 050/17, 046/19, 073/19, 080/20, 008/21, 059/21), član 28, stav 1, tačka 10]

Individualizacija (nastave). Neutralan. Metodčki princip u kojem se nastava i materijali izrađuju na način da odgovore individualnim potrebama učenika.

Mreža volontera promovise i podstiče podizanje svijesti i adekvatan pristup prema mladima s invaliditetom, sprodi mapiranje njihovih potreba i zagovara i obezbjeđuje izjednačavanje mogućnosti i podršku zasnovanu na **individualnim potrebama** svih mladih s invaliditetom. [DisabilityInfo.me, 20.10.2020, link: <https://bit.ly/36PsoxQ>]

U zavisnosti od smetnji i teškoća u razvoju, sposobnosti i potreba djeteta, individualni program omogućava mijenjanje, prilagođavanje i individualizaciju metodike kojom se sadržaji realizuju. [Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama ("Sl. list RCG", br. 080/04, "Sl. list CG", br. 045/10, 047/17), član 12, stav 3]

Individualni razvojno-obrazovni program (IROP). Neutralan. Dokument kojim se postavljaju obrazovni i razvojni ciljevi i definišu metode njihovog ispunjavanja za svako dijete s invaliditetom. IROP-om su definisani oblici vaspitno-obrazovnog rada za vaspitnoobrazovne oblasti, odnosno nastavne predmete, način izvođenja dodatne stručne pomoći, prohodnost između programa, prilagođavanje u organizaciji, standardi znanja, postignuća i vještina, obim tehničke podrške, raspored časova, način provjera i ocjenjivanje obrazovnih i razvojnih postignuća i napredovanja u skladu sa njihovim individualnim mogućnostima. IROP omogućava prilagođavanje sadržaja predmetnih programa – njihovo skraćivanje ili proširivanje, izmjene, prilagođavanje i individualizaciju načina realizacije sadržaja, mogućnost dopune alternativnim oblicima komunikacije, upotrebu znakovnog jezika, Brajevog pisma, asistivnih tehnologija.

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore poziva zainteresovane učenike s invaliditetom (učenike s rješenjem o usmjeravanju u obrazovni proces, učenike koji imaju **IROP**) da se prijave za učešće u aktivnostima projekta Mladi zajedno za promjene, kako bi dobili neophodnu uršnjačku podršku. [Portal Disabilityinfo.me, 6.3.2020, link: <https://bit.ly/3xcAJqi>]

Individualnim razvojno-obrazovnim programom određuju se obrazovni i razvojni ciljevi na osnovu odnosa aktuelnog i planiranog funkcionisanja djeteta (saznajnog, emocionalnog, socijalnog i fizičkog), nivoa znanja i vještina. **Individualnim razvojno-obrazovnim programom** se propisuju oblici vaspitno-obrazovnog rada za vaspitnoobrazovne oblasti, odnosno nastavne predmete, način izvođenja dodatne stručne pomoći, prohodnost između programa, prilagođavanje u organizaciji, standardi znanja, postignuća i vještina, obim tehničke podrške, raspored časova, način provjera i ocjenjivanje obrazovnih i razvojnih postignuća i napredovanja u skladu sa njihovim individualnim mogućnostima... [Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama ("Sl. list RCG", br. 080/04, "Sl. list CG", br. 045/10, 047/17), član 16, stav 2]

Individualni tranzicioni plan (ITP). Neutralan. Individualni tranzicioni plan (ITP) je dio individualnog razvojno-obrazovnog programa čiji su ciljevi, mjere i aktivnosti usmjereni na podršku učeniku u procesu prelaska iz jednog obrazovnog nivoa u drugi, odnosno iz sistema obrazovanja na tržište rada i zapošljavanje.

Takođe, razvijen je **Individualni tranzicioni plan** za prelazak učenika iz osnovne u srednju školu, kao i **Individualni**

tranzicioni plan koji povezuje obrazovanje i zapošljavanje. [Radio Kotor, 18.2.2020, link: <https://bit.ly/2Sz918t>]
[Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama ("Sl. list RCG", br. 080/04, "Sl. list CG", br. 045/10, 047/17), član 10, stav 1, tačka 9]

Informaciono-komunikacione tehnologije i sistemi. Neutralan. Kako se tumači u Opštem komentaru 2 Komiteta, *informaciono-komunikacione tehnologije i sistemi* obuhvataju svako sredstvo, aplikaciju ili uređaj za informacije i komunikacije, kao i njihov sadržaj. Ovo podrazumijeva širok spektar tehnologija za pristup, poput radija, televizije, satelita, mobilnih telefona, fiksnih linija, računara, hardvera i softvera informaciono-komunikacionih mreža.

Opšta pristupačnost kako fizičkog okruženja i objekata, tako i informacija, komunikacija, informaciono-komunikacionih tehnologija i sredstava, te usluga i saobraćaja mora biti na mnogo većem nivou kako bi osobe s invaliditetom bile u manjem riziku, a službama zaštite i spašavanja bio olakšan rad. [DisabilityInfo.me, 19.6.2020, link: <https://bit.ly/3rmeyw5>]

Da bi licima sa invaliditetom omogućile da samostalno žive i u potpunosti učestvuju u svim aspektima života, države potpisnice preduzeće odgovarajuće mjere da licima sa invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima, osiguraju pristup izgrađenom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i drugim uslugama i objektima namijenjenim javnosti, kako u urbanim, tako i u ruralnim sredinama. [Član 9, tačka 1 Konvencije, Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom, s Opcionim protokolom ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 002/09) član 2]

Inkluzija. Neutralan. *Inkluzija* podrazumijeva uključivanje svih osoba u društvo, bez obzira na njihove različitosti i prilagođavanje društva da bi odgovorilo potrebama svih pojedinaca.

Važna karika u inkluziji OSI. [Dan online, 3.9.2020, link: <https://bit.ly/38VDoLD>]

Inkluzija obuhvata pristup i napredak u visoko kvalitetnom formalnom i neformalnom obrazovanju bez diskriminacije. *Inkluzija* teži da osposobi zajednice, sisteme i strukture za borbu protiv diskriminacije, uključujući i borbu protiv štetnih stereotipa, prepoznaje različitost, promovise učešće i savladava prepreke za učenje i učešće za sve, fokusirajući se na dobrobit i uspjeh učenika/studenata s invaliditetom. [Opšti komentar Komiteta UN br. 4 – Inkluzivno obrazovanje, Paragraf 9, link: <https://bit.ly/3igv9xs>]

Inkluzivno obrazovanje. Neutralan. *Inkluzivno obrazovanje*, u skladu s Deklaracijom iz Salamanke, podrazumijeva transformaciju kulture, politike i prakse u svim formalnim i neformalnim obrazovnim okruženjima da bi se odgovorilo na različite zahtjeve i identitete pojedinih učenika/studenata, uz ulaganje napora za uklanjanje barijera koje ograničavaju mogućnosti.

Inicijativa uvođenja DAISY udžbenika u inkluzivno obrazovanje u Crnoj Gori, pokrenuta prije šest godina od strane UNICEF-a i Ministarstva prosvjete u saradnji sa Zavodom za udžbenike i nastavna sredstva, Resursnim centrom za djecu i mlade Podgorica, Zavodom za školstvo i Fakultetom dramskih umjetnosti, prepoznata je kao jedna od 75 najboljih inovativnih praksi na globalnom nivou u oblasti inkluzivnog obrazovanja ove godine na konferenciji Zero Project 2020, međunarodnom samitu o inkluzivnom obrazovanju i komunikacionim tehnologijama koji okuplja više stotina stručnjaka iz ove oblasti širom svijeta. [CDM, 20.2.2020, link: <https://bit.ly/36FvJzd>]

Države potpisnice priznaju pravo svih lica sa invaliditetom na obrazovanje. Sa ciljem da ostvare uživanje ovog prava bez diskriminacije i na osnovu jednakosti sa drugima, države potpisnice osiguraće inkluzivni sistem obrazovanja na svim nivoima i učenje tokom čitavog života usmjereno na... lica sa invaliditetom imaju pristup inkluzivnom, kvalitetnom i besplatnom osnovnom i srednjem obrazovanju u svojoj lokalnoj zajednici na osnovu jednakosti sa drugima [član 24, tačka 2 (b) Konvencije, Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom, s Opcionim protokolom ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 002/09) član 2]

Institucionalizacija. Neutralan. Smještanje osoba u institucije ili izolacija u njihovim sopstvenim domovima, ili drugim restriktivnim okruženjima, uz ograničavanje mogućnosti i izbora, uz rigidne mjere podrške ili uz nedostatak servisa podrške.

Institucionalizacija nije rješenje. [Vijesti, 23.9.2020, link: <https://bit.ly/2RVyus7>]

Socijalna i dječja zaštita se zasniva na principima prevencije institucionalizacije i dostupnosti usluga u najmanje restriktivnom okruženju uvijek kada za to postoje uslovi u njihovim domovima ili lokalnoj zajednici kroz vaninstitucionalne oblike zaštite, koje osiguravaju različiti pružaoci usluga, sa ciljem poboljšanja kvaliteta života korisnika i njegove socijalne uključenosti. [Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Sl. list CG", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 - odluka US, 42/2017, 50/2017 i 59/21), član 7]

Integracija. Neutralan. Pripajanje specifičnog opštem, ujedinjavanje, spajanje različitih

djelova u cjelinu. *Integracija* predstavlja uključivanje pojedinaca u društvo, bez prilagođavanja društva potrebama pojedinaca i ne smije se miješati s inkluzijom, u kojoj se društvo prilagođava da bi odgovorilo potrebama pojedinaca.

Institucionalizacija kvalitetnih usluga za podršku i integraciju žena koje su preživjele nasilje. [Centar za ženska prava, 16.1.2020, link: <https://bit.ly/36lJvkM>]

Sredstva iz Fonda koriste se za podsticanje medijskog pluralizma, a posebno za proizvodnju i objavljivanje sadržaja koji su značajni za: društvenu integraciju ranjivih kategorija društva (lica sa invaliditetom, nezaposlena lica, lica treće životne dobi, samohrani roditelji, žrtve porodičnog nasilja i drugi) [Zakon o medijima ("Sl. list CG", br. 082/20), član 20, stav 1, tačka 14]

Pored nabrojanog, postoje i drugi brojni činioci koji negativno utiču na ukupni položaj lica sa invaliditetom u Crnoj Gori. Kao slabosti društva, koje ometaju integraciju lica sa invaliditetom i njihove organizacije u društvo, prepoznati su ... Nerazumijevanje promjena koje donosi proces integracije u međunarodnu zajednicu. [Strategija za integraciju lica sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2016-2020, str. 4]

Interseksijska diskriminacija. Neutralan. *Interseksijska diskriminacija* je poseban oblik višestruke diskriminacije, koja se događa usljed postojanja više ličnih svojstava, koji su međusobno povezani, prepliću se i neodvojivi su jedan od drugog. Višestruka i interseksijska diskriminacija često se upotrebljavaju kao sinonimi, što nije sasvim ispravno s obzirom na to da je interseksijska diskriminacija samo vrsta višestruke diskriminacije u kojoj se višestruki identiteti pojedinca (osobine, karakteristike, identitet, etnička pripadnost) međusobno prepliću i ukrštaju tako da se ne mogu posmatrati odvojeno. Tipičan primjer interseksijske diskriminacije prema ženama s invaliditetom je sterilizacija (ukrštanje pola i invaliditeta), ili prema osobama s psihosocijalnim invaliditetom prisilni smještaj u ustanovi i liječenje bez informisanog pristanka (ukrštanje invaliditeta i zdravstvenog stanja).

Podsjećamo na posebno nepovoljan položaj višestruko diskriminiranih kategorija i interseksijsku diskriminaciju kojoj su posebno izložene žene iz manjinskih zajednica, žene Romkinje, žene sa invaliditetom, pripadnice LGBTIQ populacije. [Dan, 29.10.2020, link: <https://bit.ly/2RmlZ7V>]

Interseksijska diskriminacija odnosi se na situaciju u kojoj istovremeno međusobno djeluje nekoliko osnova na takav način da su neodvojivi. [Opšti komentar Komiteta UN br. 3 – Žene i djevojčice s invaliditetom, link: <https://bit.ly/3hJ9Zcb>, Paragraf 4 (c)]

Invalid. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe s invaliditetom. Vodi porijeklo iz neadekvatnih modela pristupa u kojima je invaliditet doživljavan kao tragedija i teret, a osobe s invaliditetom kao nesposobne za rad. Upravo se u *Rečniku srpskog jezika* Matice srpske iz 1990, uz termin *invalid* nalazi odrednica "nesposoban za rad". Termin je jako čest u svakodnevnom govoru, pa i kao uvreda, te njegovu upotrebu treba prevazići upotrebom termina "osoba s invaliditetom".

Kako navode iz ove NVO table su postavljene na parking mjestima koja su rezervisana za osobe sa invaliditetom sa ciljem da dodatno podignu svijest vozačima da svoje automobile ne parkiraju na posebno obilježena mjesta namijenjena vozačima invalidima. [Dan, 20.9.2020, link: <https://bit.ly/3fkTzUP>]

Omladina, žene i invalidi uživaju posebnu zaštitu na radu [Ustav Crne Gore ("Sl. list CG", br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI), član 64, stav 3]

Invalid rada. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe koje su invalidnost stekle kao posljedicu povrede na radu, bolesti u vezi s radom ili usljed profesionalnih oboljenja.

Invalid rada, u smislu zakona, je osiguranik koji je na osnovu invalidnosti stekao pravo na invalidsku penziju. [Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju ("Sl. list RCG", br. 54/2003, 39/2004, 61/2004 - odluka US, 79/2004, 81/2004 - ispr., 29/2005 - dr. zakon, 14/2007 - odluka US i 47/2007 i "Sl. list CG", br. 12/2007 - dr. zakon, 13/2007 - dr. zakon, 79/2008, 14/2010, 78/2010, 34/2011, 40/2011 - dr. zakon, 66/2012, 39/2011 - dr. zakon, 36/2013. - dr. zakon, 38/2013, 61/2013, 6/2014 - ispr., 60/2014, 10/2015, 44/2015 - odluka US, 42/2016, 55/2016 i 80/2020), član 32]

Invalid rata (vojni invalid, civilni invalid rata). Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe koje su invalidnost stekle kao posljedicu povrede uzrokovane ratom. *Vojni invalidi*, po ovakvom tumačenju, su osobe koje su bile pripadnici vojske, dok su *civilni invalidi rata* građani, tj. civili.

Osigurancima s tjelesnim oštećenjem od najmanje 70%, vojnim invalidima od prve do šeste grupe, civilnim invalidima rata od prve do šeste grupe, slijepim licima i licima oboljelim od distrofije ili srodnih mišićnih i neuromišićnih oboljenja, paraplegije, cerebralne i dječije paralize i multipleks skleroze. [Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju ("Sl. list RCG", br. 54/2003, 39/2004, 61/2004 - odluka US, 79/2004, 81/2004 - ispr., 29/2005 - dr. zakon, 14/2007 - odluka US i 47/2007 i "Sl. list CG", br. 12/2007 - dr. zakon, 13/2007 - dr. zakon, 79/2008, 14/2010, 78/2010, 34/2011, 40/2011 - dr. zakon, 66/2012, 39/2011 - dr. zakon, 36/2013. - dr. zakon, 38/2013, 61/2013, 6/2014 - ispr., 60/2014, 10/2015, 44/2015 - odluka US, 42/2016, 55/2016 i 80/2020), član 129, stav 1, tačka 15]

Invaliditet. Adekvatan. Ne postoji precizna i međunarodno usaglašena definicija ovog pojma. Prema Konvenciji UN o pravima osoba s invaliditetom, *invaliditet* je koncept koji se razvija. Ovo znači da invaliditet zavisi ne samo od ličnih karakteristika osobe (tj. njenog oštećenja (invalidnosti)), već i od barijera u okruženju, te da je uvijek kontekstualno zavisian i istorijski promjenljiv, nadogradiv. Tendencije razvoja ljudskih prava dovode do toga da se grupe osoba koje se mogu smatrati osobama s invaliditetom sve šire posmatraju, pa će s razvojem društva i razvojem ljudskih prava i ovaj pojam evoluirati, pa samim tim njegova definicija ne može biti precizna i konačna.

Invaliditet, kako je objasnila, ne smijemo i ne možemo doživljavati isključivo kao lični, već i kao socijalni i ekonomski problem. [RTCG portal, 25.12.2020, link: <https://bit.ly/3cGHc4W>]

Nepreduzimanje i nesprovođenje mjera zdravstvene zaštite za rano otkrivanje bolesti koja može prouzrokovati invaliditet i pravouremeno liječenje radi sprječavanja invaliditeta ili smanjenja stepena invaliditeta. [Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 035/15, 044/15), član 23, stav 1, tačka 2]

Invalidno lice. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe s invaliditetom. Termin "invalidan" izvorno znači "onaj koji nema vrijednost, bezvrijedan", pa stoga nije adekvatno koristiti ga za definisanje osoba s invaliditetom, posebno u duhu modela pristupa zasnovanog na ljudskim pravima.

Na poslaničko pitanje Branke Tanasijević (DPS), Purišić je kazao da će se, shodno odluci Vlade, u Nikšiću izgraditi dom za odrasla invalidna lica i stare, te da je u tu namjenu opredijeljen vojni kompleks Trebjesa. [Dan online, 10.6.2020, link: <https://bit.ly/3hu6bvvy>]

Zaposlenje za pet invalidnih lica [Dan, 26.9.2020, link: <https://bit.ly/3eQHUIUV>]

Za lica koja su ostvarila pravo na poulasticu na putovanje u skladu sa Zakonom o poulasticama invalidnih lica u unutrašnjem putničkom saobraćaju ("Sl. list RCG", br. 47/99), centar će, po službenoj dužnosti, donijeti rješenje o pravu na poulasticu na putovanje u skladu sa ovim zakonom, u roku od 30 dana od dana stupanja na snagu ovog zakona. [Zakon o povlasticama na putovanje lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 080/08 od 26.12.2008, 040/11, 010/15, 050/17), član 26]

Invalidnost. Neutralan. *Invalidnost* ili oštećenje - lična karakteristika osobe koja u interakciji s barijerama dovodi do novog iskustva - invaliditeta. Invalidnost može biti fizička, senzorna, intelektualna ili psihosocijalna. Međutim, u radnom pravu u Crnoj Gori, invalidnost se izjednačava s nesposobnošću za rad, što je neadekvatno, i potrebne su izmjene zakonske regulative u ovoj oblasti jer se ova dva pojma nipošto ne smiju dovoditi u vezu.

Herceg Novi uskoro dobija Lokalni akcioni plan u oblasti invalidnosti [Jadran radio, 3.12.2020, link: <https://bit.ly/3o5sEie>]

Invalidnost postoji kad kod osiguranika zbog promjena u zdravstvenom stanju, koje se ne mogu otkloniti liječenjem ili medicinskom rehabilitacijom, nastane potpuni gubitak radne sposobnosti. [Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju ("Sl. list RCG", br. 54/2003, 39/2004, 61/2004 - odluka US, 79/2004, 81/2004 - ispr., 29/2005 - dr. zakon, 14/2007 - odluka US i 47/2007 i "Sl. list CG", br. 12/2007 - dr. zakon, 13/2007 - dr. zakon, 79/2008, 14/2010, 78/2010, 34/2011, 40/2011 - dr. zakon, 66/2012, 39/2011 - dr. zakon, 36/2013. - dr. zakon, 38/2013, 61/2013, 6/2014 - ispr., 60/2014, 10/2015, 44/2015 - odluka US, 42/2016, 55/2016 i 80/2020), član 30, stav 1]

Invalidski pokret. Neadekvatan. Termin kojim se označava pokret za prava osoba s invaliditetom. U diskursu medija i u zakonima u Crnoj Gori nije zabilježen, a često ga koriste zastupnici i aktivisti koji su svoj rad započeli u periodu kada su bili dominantni medicinski i funkcionalni model pristupa invaliditetu.

Izjednačavanje mogućnosti. Neutralan. Postupak ili aktivnosti kreiranja uslova i prilagođavanja okruženja kako bi se pozicije osoba koje su (startno) u nejednakom položaju izjednačile s drugima.

*Da bismo imali iole **izjednačene mogućnosti** potrebno je da postoji pristupačna sredina, objekti, prevoz, mogućnost za razmjenu informacija, odgovarajuće asistiivne tehnologije i sredstva.* [Radio Kotor, 25.5.2020, link: <https://bit.ly/3hOtNeg>]

***Izjednačavanje mogućnosti** kao opšti princip Konvencije bilježi značajan razvoj od formalnog modela ravnopravnosti do suštinskog modela ravnopravnosti.* [Opšti komentar Komiteta UN br. 6 – Ravnopravnost i nediskriminacija, link: <https://bit.ly/3rhch5s>, Paragraf 8]

J

Jednako priznanje pred zakonom. Neutralan. Osnovni opšti princip garancije zaštite ljudskih prava, koje je neophodno za uživanje ostalih ljudskih prava. Čini sastavni dio garancije prava na pristup pravdi.

*U brojnim oblastima života, od socijalne politike, zaštite, rada i zapošljavanja, adekvatnog životnog standarda, pa do obrazovanja, **jednakog priznanja pred zakonom** i pristupa pravdi, temeljnih ljudskih prava, uključujući zakonodavstvo u oblasti procesne i poslovene sposobnosti, porodičnih odnosa, saobraćaja i brojnih drugih oblasti, postoje važeći zakoni s omalovažavajućim, diskriminatornim i ograničavajućim normama koje ugrožavaju ljudsko dostojanstvo, individualnu autonomiju i integritet ličnosti osoba s invaliditetom, ocijenila je direktorica Udruženja mladih sa hendikepom (UMHCG) Marina Vujačić.* [DN Dan, 9.12.2020, link: <https://bit.ly/3veUdt2>].

*Države potpisnice imaju obavezu da poštuju, štite i ispunjavaju prava svih osoba s invaliditetom na **jednako priznanje pred zakonom*** [Opšti komentar Komiteta UN br. 1 – Jednako priznanje pred zakonom, link: <https://bit.ly/3reABVE>, Paragraf 24]

K

Korisnik kolica. Adekvatan. Osoba koja za kretanje koristi kolica. Adekvatna zamjena za termin "osoba u kolicima" ili "osoba vezana za kolica".

*Sekretarijat je prihvatio sugestiju UMHCG koji je ukazao da gradski autobus mora imati najmanje jedno mjesto za korisnika **invalidskih kolica**.* [RTCG portal, 26.7.2020, link: <https://bit.ly/3pNK2up>]

***Lice koje koristi invalidska kolica** mora na kolicima da ima uključeno najmanje jedno bijelo ili žuto svijetlo na lijevoj strani koje mora biti uočljivo sa prednje i zadnje strane, osim kad je ulično osujetljenje takvo da je lice u invalidskim kolicima dovoljno vidljivo.* [Zakon o bezbjednosti saobraćaja na putevima ("Sl. list CG", br. 33/2012, 58/2014, 14/2017 - odluka US i 66/2019), član 75, stav 1, tačka 3]

Lako čitljivi format. Neutralan. Pristupačan format namijenjen za upotrebu prvenstveno osobama koje otežano uče (engleski – *persons with learning disabilities*, podgrupa osoba koje spadaju među osobe s psihosocijalnim invaliditetom). Podrazumijeva upotrebu pojednostavljenih termina i drugačiji raspored teksta na stranici, radi lakšeg praćenja, čitanja i razumijevanja.

Za razliku od razumnih adaptacija proceduralne adaptacije se odnose na način učestvovanja, uključujući i način ispitivanja/saslušanja stranke u postupku, oblik i vrstu, odnosno metod komunikacije i sl. (npr. znakovni jezik, Brajevo pismo, lako razumljiv i lako čitljiv format), a sve to po izboru same osobe s invaliditetom. [Pristup pravdi osoba s invaliditetom s posebnim naglaskom na proceduralne adaptacije: <https://bit.ly/3gx5r6Y>, str. 25]

Države potpisnice će, takođe, preduzeti odgovarajuće mjere kako bi obezbijedile natpise na Brajevom pismu i u lako čitljivom formatu u zgradama i drugim objektima otvorenim za javnost, ili namijenjenim javnosti. [Konvencija UN o pravima OSI, link: <https://bit.ly/3Bb4c75>, član 9, (2)(d)]

Lako razumljivi format. Neutralan. Pristupačan format namijenjen za upotrebu prvenstveno osobama s intelektualnim invaliditetom ili djeci s invaliditetom. Podrazumijeva upotrebu pojednostavljenih termina i drugačiju organizaciju materijala, radi lakše upotrebe, čitanja i razumijevanja.

Dotatne norme o pristupu informacijama i komunikacijama u postupcima pred organima i pristupu pravdi za osobe s oštećenjem vida (uvećan format, elektronska forma, Brajevo pismo), ili druge osobe kojima je potreban lako razumljiv i lako čitljiv format ne postoje, iako to Konvencija propisuje. [Pristup pravdi osoba s invaliditetom s posebnim naglaskom na proceduralne adaptacije: <https://bit.ly/3gx5r6Y>, str. 30]

Države potpisnice će licima sa invaliditetom garantovati njihova politička prava i mogućnost da ta prava uživaju na osnovu jednakosti sa drugima i obavezuju se da osiguraju da lica sa invaliditetom mogu da ostvare efektivno i puno učešće u političkom i javnom životu na osnovama jednakosti sa drugima, neposredno ili preko slobodno izabраниh predstavnika, uključujući pravo i mogućnost građana sa invaliditetom da biraju, budu birani, između ostalog, kroz osiguranje da izborni postupak, izborna mjesta i materijali budu odgovarajući, pristupačni i lako razumljivi. [Konvencija UN o pravima OSI, link: <https://bit.ly/3Bb4c75>, član 29, (a)(i)]

Lica s invaliditetom. Adekvatan. Termin kojim se, najčešće u pravnim dokumentima, označavaju osobe s invaliditetom. Smatra se adekvatnim. Lice se u ovom kontekstu koristi kao pojam za nosioca prava – pravni subjekt.

Bolje da je Demokratska partija socijalista uporedila fotografije svoje imovine od prije 30 godina i sada, poručuju iz Demokratske Crne Gore. Oni su reagovali na saopštenje DPS-a da pasarela u Rafailovićima nije spremna za upotrebu ni za pješake ni za lica sa invaliditetima, te da su smijenjeni predsjednici Opštine i Skupštine Budva Marko Carević i Krsto Radović obmanuli građane. [CDM, 6.7.2020, link: <https://bit.ly/3sfdx95>]

Jemči se posebna zaštita lica sa invaliditetom. [Ustav Crne Gore ("Sl. list CG", br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI), član 68]

Dijete, trudnica, staro lice i lice sa invaliditetom imaju pravo na zdravstvenu zaštitu iz javnih prihoda, ako to pravo ne ostvaruju po nekom drugom osnovu. [Ustav Crne Gore ("Sl. list CG", br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI), član 69, stav 2]

Lična invalidnina. Neutralan. *Lična invalidnina* predstavlja materijalno davanje po osnovu invaliditeta definisano Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti. Ona bi, u skladu s međunarodnom praksom, trebala da bude pravo svih osoba s invaliditetom, bez obzira na stepen invaliditeta i da služi kao kompenzatorno pravo za osobe s invaliditetom, namijenjeno za pokriće dodatnih (životnih) troškova koje imaju usljed nejednakog položaja u kom se nalaze i objektivno većih životnih troškova u odnosu na osobe bez invaliditeta (troškovima proisteklim iz invaliditeta).

Ukoliko ovaj prijedlog bude usvojen u parlamentu glavnog grada, korisnik prava na ličnu invalidninu i roditelj ili staratelj korisnika prava na ličnu invalidninu takođe bi imali pravo na rješavanje stambenih potreba, ali pod uslovom da nemaju lična primanja. [Dnevne novine, 25.11.2020, link: <https://bit.ly/2LX53TA>]

Pravo na ličnu invalidninu ima lice sa teškim invaliditetom. [Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Sl. list CG", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 - odluka US, 42/2017, 50/2017 i 59/21), član 32, stav 1]

M

Medicinski model. Neutralan. Riječ je o modelu pristupa invaliditetu, odnosno poimanja fenomena invaliditeta kao problema pojedinca koji treba riješiti i izliječiti, odnosno osobe s invaliditetom zbrinuti u kućama ili ustanovama zdravstvene i socijalne zaštite (bolnice, domovi, specijalizovani centri).

*Ona je, povodom Međunarodnog dana bijelog štapa, rekla da se koliko god vremena da prođe ne mijenja pristup prema osobama sa invaliditetom, jer je i dalje prisutan **medicinski model pristupa**.* [Portal RTCG, 15.10.2020, link: <https://bit.ly/3okBTuZ>];

[Priručnik o pristupu djeci s invaliditetom u srednjem inkluzivnom obrazovanju u Crnoj Gori, link: <https://bit.ly/3i70hzb>]

Mentalne smetnje. Neadekvatan. Ovim terminom se u većini slučajeva označava intelektualni invaliditet. Termin nije adekvatan, s obzirom na to da invalidnost ne može biti smetnja, već kod interakcije oštećenja i barijera, koje mogu postojati i u stavovima, dolazi do invaliditeta. Umjesto ovog termina treba koristiti termin "intelektualni invaliditet" ili "psihosocijalni invaliditet", zavisno od konteksta u kom se koristi.

*Interaktivna radionica "Ljudi nisu etikete / stigmatizacija osoba sa **mentalnim smetnjama**.* [Portal IN4s, 10.10.2020, link: <https://bit.ly/3iO1Odu>]

Mentalni poremećaj. Neadekvatan. Termin kojim se označava psihosocijalni invaliditet. Nije adekvatan jer se zasniva na medicinskom modelu pristupa po kome osobe s invaliditetom treba samo i prvenstveno liječiti "jer je bolesna i poremećena". Adekvatna zamjena - termin "psihosocijalni invaliditet".

*Pacijenti sa **mentalnim poremećajima** čine šest do sedam odsto udjela u ukupnom bolničkom liječenju u svijetu, te 18 do 20 odsto u ukupnom invaliditetu.* [Vijesti, 14.6.2020, link: <https://bit.ly/3foJDJV>]

*Niko ne smije kvalifikovati lice kao mentalno oboljelo, niti na drugi način ukazivati na njegovu **mentalni poremećaj**, izuzev ako je to u cilju preduzimanja mjera zaštite ovih lica u skladu sa zakonom.* [Zakon o zaštiti i ostvarivanju prava **mentalno oboljelih lica** ("Sl. list RG", br. 032/05, "Sl. list CG", br. 073/10, 040/11, 027/13), član 3, stav 3]

Mentalno oboljelo lice. Neadekvatan. Termin kojim se označava osoba s psihosocijalnim invaliditetom. Nije adekvatan jer se zasniva na medicinskom modelu pristupa. Umjesto njega, adekvatno je koristiti termin "osoba s psihosocijalnim invaliditetom".

*Podsjetili su da je Komitet Ujedinjenih nacija za zaštitu prava osoba sa invaliditetom, tražio od Crne Gore da ukine član 33 Zakona o zaštiti prava **mentalno oboljelih** osoba. [Vijesti, 20.2.2020, link: <https://bit.ly/3ihUuHm>]*

Kada je u pitanju Zakon o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica, planira se brisanje odredbi koje se tiču poslovne sposobnosti, tj. zamjenskog odlučivanja u slučaju medicinskih i drugih intervencija. Izmjene ovog zakona planirane su 2020. [Alternativni izvještaj o realizaciji Akcionog Plana za implementaciju Strategije za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2017 – 2021. za 2017. i 2018, <https://bit.ly/36xRfpx>, str. 51]

***Mentalno oboljelim licima** obezbjeđuje se ostvarivanje prava i sloboda u skladu sa međunarodnim dokumentima i opštim pravilima međunarodnog prava. [Zakon o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica ("Sl. list RG", br. 032/05, "Sl. list CG", br. 073/10, 040/11, 027/13), član 2, stav 1]*

*Zabranjena je diskriminacija **mentalno oboljelih lica**. [Zakon o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica ("Sl. list RG", br. 032/05, "Sl. list CG", br. 073/10, 040/11, 027/13), član 3, stav 1]*

Mentalno retardiran. Neadekvatan. Termin kojim se najčešće označavaju osobe s intelektualnim invaliditetom. Neadekvatan je jer je zasnovan na medicinskom modelu pristupa invaliditetu i dijagnozi a ne stanju. Umjesto njega adekvatno je koristiti termin "osoba s intelektualnim invaliditetom".

*Deklaracija o pravima **mentalno retardiranih osoba** (1971) i Deklaracija o pravima invalidnih osoba (1975) bili su prvi instrumenti o ljudskim pravima koji su sadržali odredbe o ravnopravnosti i nediskriminaciji za osobe s invaliditetom. [Opšti komentar Komiteta UN br. 6 – Ravnopravnost i nediskriminacija, link: <https://bit.ly/3rhch5s>, Paragraf 8]*

Model milosrđa i moralni model. Neutralan. Model milosrđa osobu s invaliditetom posmatra kao žrtvu, ishod grijeha, kaznu od boga, a rješenje vidi u samilosti i humanitarnim akcijama i angažovanju cijelog društva da pomogne, dok se invaliditet posmatra kao problem pojedinca, a ne društveni fenomen. Moralni model najčešće se primjenjuje u odnosu na žene s invaliditetom, koji ih vidi kao aseksualne ili kao nekoga ko ne može da kontroliše svoju seksualnost, pritom ih smatrajući nekompetentnim za obavljanje nekih životnih uloga koja se u tradicionalnim društvima očekuju od žena – da budu dobre majke, domaćice, supruge...

*„U medijima su i dalje prisutni **model milosrđa i moralni model**, gdje se invaliditet posmatra kao božja kazna ili prokletstvo. U ovom modelu stvorena je percepcija da su OSI neko kome treba pomoć i liječenje, kao i organizacija humanitarnih akcija i donacija. I u ovom modelu OSI se vide kao trošak za državu i društvo" – istakla je Radovanović. [DisabilityInfo.me, 3.11.2020, link: <https://bit.ly/3eD7czg>]*

Model zasnovan na ljudskim pravima. Neutralan. Ovaj model prvi vidi invaliditet kao društveni fenomen, u kome iskustvo invaliditeta nastaje u interakciji oštećenja i barijera.

*„**Model zasnovan na ljudskim pravima** je za nas najprihvatljiviji jer po njemu invaliditet predstavlja interakciju oštećenja i barijere" – zaključila je Radovanović. [DisabilityInfo.me, 3.11.2020, link: <https://bit.ly/3eD7czg>]*

N

Nepokretan/a. Neadekvatan. Termin kojim se najčešće označavaju osobe kojima za kretanje trebaju pomagala. Nijedna osoba ne može biti "nepokretna". Adekvatan termin koji treba da se koristi u ovom slučaju može biti "korisnik/ca kolica" ili "korisnik/ca pomagala za kretanje" ili ukoliko je riječ o osobi koja ne koristi pomagala onda treba koristiti "osoba sa smanjenom pokretljivošću" ili "osoba s ograničenom pokretljivošću".

*Bezgranična ljubav: Otac **nepokretnom** sinu pomogao da postane maratonac. [Portal CDM, 19.10.2020, link: <https://bit.ly/2O6ZwuP>]*

*Podvig grčkih planinara: Nosio **nepokretnu** drugaricu do urha planine Olimp. [Kodex, 20.10.2020, link: <https://bit.ly/3uNuDvM>]*

*Osiguranom licu koje je inkontinentno (ne kontroliše stolicu i mokrenje) i **nepokretno**, a može da sjedi i kreće se uz pomoć invalidskih kolica, odobravaju se uz jednu vrstu kondoma i dvije vrste kesa za urin u količini propisanoj Listom pomagala. [Pravilnik o ostvarivanju prava na medicinsko-tehnička pomagala ("Sl. list CG", br. 082/16, 006/17, 017/17, 029/17, 090/17, 086/18, 005/19, 019/19, 061/19, 064/19, 048/21), član 88, stav 2]*

Nijem. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe koje otežano govore ili koje ne govore. Zasnovan je na medicinskom modelu pristupa invaliditetu. Umjesto njega treba koristiti termin "osoba koja otežano govori" ili "osoba koja ne govori".

*Ljudska prava zgažena – sistem gluvi i **nijem**. [PCNEN, 29.6.2020. <https://bit.ly/3fo3Qji>]*

*Svjedoci pri sastavljanju sudskog testamenta mogu biti lica koja su pismena i koja poznaju službeni jezik i jezik učesnika, a ako je učesnik **nijem**, ukoliko se sa njim mogu sporazumjeti. [Zakon o vanparničnom postupku ("Sl. list RCG", br. 27/2006 i „Sl. list CG”, br. 20/2015, 75/2018 - dr. zakon i 67/2019), član 196]*

O

Odlučivanje uz podršku. Neutralan. Sistem podrške namijenjen prvenstveno osobama s psihosocijalnim i intelektualnim invaliditetom u donošenju i sprovođenju sopstvenih odluka, odnosno u omogućavanju najvećeg mogućeg nivoa samostalnog življenja. Uglavnom je riječ o drugoj osobi koju treba izabrati sama osoba s invaliditetom kojoj je potreban ovakav sistem podrške. Pojam je suprotan pojmu, odnosno institutu zamjenskog odlučivanja/starateljstva.

*Oni, kada je na snazi zamjensko, umjesto **odlučivanja uz podršku**, nijesu subjekti i nosioci prava, poput prava na život u zajednici, i najčešće se upravo smještaju u ustanove, pa često lišenje poslovne sposobnosti i prethodi smještaju u ustanovu, a s druge strane važno je naglasiti da oni ne mogu imati bilo kakav ugovorni odnos pa prema tome ne mogu ni ostvariti pravo na usluge podrške za život u zajednici, istakla je Vujačić. [Portal CDM, 5.5.2020, link: <https://bit.ly/2Ukltc6>]*

*Kada su u pitanju posebni oblici invaliditeta, potrebno je, kako smatra, ubrzati reforma u promjeni prakse tzv. zamjenskog odlučivanja u odnosu na **odlučivanje uz podršku** kao zadovoljavajući standard. [UMHCG, 6.5.2020, link: <https://bit.ly/2UmCgfT>]*

Odrasli sa smetnjama u razvoju. Neadekvatan. Termin kojim su označene odrasle osobe s invaliditetom. Neadekvatan je jer se razvoj završava do 18. godine, pa tako odrasla osoba ne može imati smetnje u razvoju. Sve i da termin sam po sebi jeste korektan, u konkretnoj situaciji nije pravilan.

*Prijestonica Cetinje će nastaviti da pruža podršku i posebnu pažnju djeci, omladini ali i **odraslima sa smetnjama u razvoju**, kako kroz rad Dnevnog centra, tako i kroz podršku njihovom zapošljavanju, poručio je gradonačelnik Cetinja Aleksandar Kaščelan prilikom otvaranja Montessori kabineta u okviru JU Centar za dnevni boravak Cetinje, u susret obilježavanja Dana Prijestonice. [Portal CDM, 12.11.2020, link: <https://bit.ly/38LKHnV>]*

Organizacije osoba s invaliditetom. Neutralan. Organizacije koje vode i kojima rukovode i upravljaju osobe s invaliditetom. Jasna većina njihovog članstva trebaju biti same osobe s invaliditetom. Odlikuju se time da su uspostavljene prvenstveno s ciljem kolektivnog djelovanja, promovisanja, izražavanja, ostvarivanja i/ili zaštite prava osoba s invaliditetom; zapošljavaju, njih predstavljaju, povjeravaju ih, ili ih posebno kandiduju/imenuju same osobe s invaliditetom; u većini slučajeva nijesu povezane ni s jednom političkom strankom, i nezavisne su u odnosu na tijela javne vlasti, i sve ostale nevladine organizacije čiji dio/članovi mogu biti; mogu predstavljati jednu ili više „konstitutivnih cjelina“ na osnovu stvarnog ili percipiranog oštećenja ili njihovo članstvo može biti otvoreno svim osobama s invaliditetom; predstavljaju grupe osoba s invaliditetom tako da odražavaju raznolikost njihovih karakteristika (na primjer u smislu pola, roda, rase, dobi ili statusa migranta ili izbjegličkog statusa); u odnosu na opseg/djelovanje mogu biti lokalne, nacionalne, regionalne ili međunarodne; mogu djelovati kao pojedinačne organizacije, koalicije ili cross-disability organizacije ili krovne organizacije osoba s invaliditetom, koje žele da pruže saradnički i koordinirani glas osoba s invaliditetom, u njihovoj interakciji, između ostalih, s tijelima javne vlasti, međunarodnim organizacijama i privatnim subjektima.

***Organizacije osoba s invaliditetom moraju biti konsultovane i uključene u sve faze odgovora na COVID-19,** zaključuje Devandas. [DisabilityInfo.me, 18.3.2020, link: <https://bit.ly/3y5g1ta>]*

*Bliska saradnja s osobama s invaliditetom i njihovo aktivno učestvovanje, preko **organizacija osoba s invaliditetom** i njihovih partnera, imali su pozitivan uticaj na kvalitet Konvencije i njenu relevantnost za takve osobe. [Opšti komentar Komiteta UN br. 7 – Učešće OSI i OOSI u sprovođenju i monitoringu Konvencije, link: <https://bit.ly/3BfEILa>, Paragraf 1]*

Organizacije za osobe s invaliditetom. Neutralan. Organizacije koje pružaju usluge i/ili se zalažu za osobe s invaliditetom. Za razliku od organizacija osoba s invaliditetom, mogu ih voditi osobe bez invaliditeta.

OSI lica. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe s invaliditetom. Neadekvatan je jer sadrži redundantne pojmove - osobe s invaliditetom (skraćenica OSI), i pojam "lica". Potrebno je koristiti samo jedan od pojmova - osobe s invaliditetom ili lica s invaliditetom.

*Projekat za **OSI lica**: Obrazuju pekare [Dan, 15.10.2020, link: <https://bit.ly/3r6KO6m>]*

*Poboljšanje položaja **OSI lica** [Pobjeda, 23.11.2020, link: <https://bit.ly/3uVyqak>]*

Osoba s intelektualnim invaliditetom. Adekvatan. Termin kojim se označavaju osobe koje imaju dugoročna intelektualna oštećenja koja u sadejstvu s različitim barijerama mogu otežati njihovo puno i efektivno učešće u društvu na osnovu jednakosti sa drugima.

*Osnovano prvo Nacionalno udruženje **osoba sa intelektualnim invaliditetom** Crne Gore „Samozastupnici“ [PR centar, 23.12.2020, link: <https://bit.ly/3ce4hg3>]*

*Osim neadekvatne podrške djeci s invaliditetom, njihovim roditeljima i nastavnom kadru, ali i otpora prosujetnih radnika prema uključivanju djece u redovne škole, uvođenje specijalnih odjeljenja za **osobe s intelektualnim invaliditetom**, koja su uračena izmjenama Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja 2017, predstavljaju oblik segregacije i nisu u skladu s međunarodnim standardima. [vrsnjackapodrska.me, 29.12.2020, link: <https://bit.ly/3hRfeGM>]*

*Stomatološku zdravstvenu zaštitu na primarnom nivou zdravstvene zaštite imaju **lica sa invaliditetom koja intelektualni invaliditet sa IQ 69 i manje...** [Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017, 13/2018 i 67/2019), član 16, stav 1, tačka 8]*

Osoba s autizmom. Adekvatan. Termin kojim se opisuje osoba s autizmom, koji predstavlja jednu od niza njenih ličnih karakteristika. Upotreba ovog izraza u skladu je s modelom pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima.

Bez dozvole operisali **djevojku sa autizmom**. [Dan online, 8.10.2020, link: <https://bit.ly/39llVwu>]

Oslobođena su od plaćanja participacije **lica sa autizmom**. [Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017, 13/2018 i 67/2019), član 19, stav 1, tačka 10]

Osoba s invaliditetom. Adekvatan. Prema Konvenciji UN o pravima osoba s invaliditetom, osobe s invaliditetom su osobe koje imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja koja u sadejstvu s različitim barijerama mogu otežati njihovo puno i efektivno učešće u društvu na osnovu jednakosti sa drugima.

Predstavnica Saveza slijepih Crne Gore Anđela Dragović kazala je da se u našoj zemlji i dalje ne mijenja pristup **osobama sa invaliditetom**, koji bi trebalo temeljiti na ljudskim pravima. [RTCG, 15.10.2020, link: <https://bit.ly/3w7uCDc>]

Unaprjeđenje komunikacije **osoba sa invaliditetom** sa institucijama, predstavnicima političkih partija i građanima samo su neke od tema trodnevnog seminara "Konvencija UN i učešće osoba sa invaliditetom u javnom i političkom životu", koji je danas počeo u bjelopoljskom hotelu Franca, u okviru projekta "Reci NE diskriminaciji OSI". [Vijesti, 16.10.2020, link: <https://bit.ly/3eRXiuk>]

Lica sa invaliditetom imaju pristup spektru službi podrške u svojim domovima, ustanovama za smještaj i lokalnoj zajednici, uključujući personalne asistente, neophodne radi podrške uključenosti i životu **osoba sa invaliditetom** u svojim lokalnim zajednicama i sprječavanja izolacije ili isključenosti iz zajednice. [član 19, stav 1 (b) Konvencije, Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom, s Opcionim protokolom ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 002/09) član 2]

Osoba s oštećenjem sluha. Adekvatan. Grupa osoba sa senzornim oštećenjem (oštećenjem sluha) koje u sadejstvu s različitim barijerama može otežati njihovo puno i efektivno učešće u društvu na osnovu jednakosti sa drugima. Nekad se za ovu grupu OSI koristi i termin "gluve osobe", gdje se one smatraju posebnom subkulturom, međutim, stav organizacija OSI u Crnoj Gori je da je ovaj termin, zbog cijelog kuturološkog i historijskog konteksta u Crnoj Gori neadekvatan, te da umjesto njega ipak treba koristiti termin "osobe s oštećenjem sluha".

Hiljade osoba s djelimičnim i potpunim **oštećenjem sluha** se suočava sa svakodnevnim preprekama u komunikaciji, nemogućnostima obrazovanja, zapošljavanja na otvorenom tržištu rada, samostalnog života, zasnivanja braka i porodice, nemogućnošću učešća u političkom i javnom životu. [RTCG, 23.9.2020, link: <https://bit.ly/3z6A6iV>]

U populaciji starijih osoba s oštećenjem vida često se mogu sresti i osobe koje imaju **oštećenje sluha**. [Priručnik za videće asistente osobama s oštećenjima vida, link: <https://bit.ly/3dCfarg>]

Zdravstvena zaštita obuhvata: Troškove smještaja i ishrane pratioca djece do 15 godina života, u bolnici ili u ustanovi za specijalizovanu medicinsku rehabilitaciju, kao i djece do 18 godina života u bolnici, koja su oboljela od malignih bolesti, djece do 18 godina života u bolnici i ustanovama za specijalizovanu medicinsku rehabilitaciju, koja imaju oštećenja mišića i neuromišićne bolesti, plegični sindrom, **oštećenje sluha**, vida i govora sa više od 70% tjelesnog oštećenja, intelektualni invaliditet sa IQ 69 i manje, autizam, psihoze i epilepsiju. [Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017, 13/2018 i 67/2019), član 16, stav 1, tačka 20]

Osoba s oštećenjem vida i sluha. Adekvatan. Grupa osoba sa senzornim oštećenjem (oštećenjem vida i sluha) koje u sadejstvu s različitim barijerama može otežati njihovo puno i efektivno učešće u društvu na osnovu jednakosti sa drugima. Predstavljaju jednu od najmalobrojnijih i najmarginalizovanijih grupa OSI, uključujući i zbog visokog stepena podrške koji im je potreban, a koji se ne obezbjeđuje.

Osjećaj dodira je veoma važan za osobe koje istovremeno imaju **oštećenje vida i oštećenje sluha**. [vrsnjackapodraska.me, 29.4.2020, link: <https://bit.ly/2TfGxRy>]

Stomatološku zdravstvenu zaštitu na primarnom nivou zdravstvene zaštite imaju lica sa invaliditetom koja imaju **oštećenje sluha, vida** i govora sa više od 70% tjelesnog oštećenja... [Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017, 13/2018 i 67/2019), član 16, stav 1, tačka 8]

Osoba s psihosocijalnim invaliditetom. Adekvatan. Grupa osoba s oštećenjima ili osoba s izazovima mentalnog zdravlja koja u sadejstvu s različitim barijerama mogu otežati njihovo puno i efektivno učešće u društvu na osnovu jednakosti sa drugima. Predstavljaju jednu od najmarginalizovanijih grupa OSI, imajući u vidu da se, pored drugih barijera, suočavaju i s barijerama u stavovima, koje dovode do stigme, straha, izbjegavanja, izolovanosti...

Platforma organizacija civilnog društva za saradnju sa mehanizmima Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji, obratila se nadležnim ustanovama da preduzmu dodatne mjere socijalne zaštite kojima bi se garantovao kontinuitet podrške osobama s psihosocijalnim invaliditetom na bezbjedan način tokom trajanja vanrednog stanja, kako zbog zaštite njihovog zdravlja ne bi došlo do kršenja osnovnih ljudskih prava i diskriminacije. [DisabilityInfo.me, 3.4.2020. link: <https://bit.ly/3z30rOQ>]

U skorije vrijeme pokret osoba s invaliditetom na međunarodnom nivou, UN sistem i druge organizacije, umjesto termina mentalni invaliditet češće koriste termin psihosocijalni invaliditet jer osobe koje imaju mentalna oboljenja se susrijeću s raznim vrstama psihosocijalnog invaliditeta (neprihvatanje, strah, odbacivanje, nesnalaženje u većinskom okruženju, zatvorenost). [Konvencija UN o pravima OSI, link: <https://bit.ly/3Bb4c75>, str. 9]

Osoba sa oštećenim vidom. Adekvatan. Grupa osoba sa senzornim oštećenjem (oštećenjem vida) koje u sadejstvu s različitim barijerama može otežati njihovo puno i efektivno učešće u društvu na osnovu jednakosti sa drugima. Iako je istorijski korišćen termin "slijepi", stav organizacija OSI je da zbog cjelokupnog kulturološkog i istorijskog konteksta, ipak adekvatnije koristiti termin "osoba s oštećenjem vida", u skladu s modernom paradigmatom zasnovanom na ljudskim pravima.

Pristupom informacijama i komunikacijama omogućava se potpuna ravnopravnost osoba sa oštećenim vidom sa drugim licima - navodi Joketić i dodaje da nepostojanje knjiga, časopisa, elektronskih i drugih štampanih medija u pristupačnoj formi za ova lica, predstavlja najsloženiji i najteži oblik diskriminacije. [Dan online, 15.11.2020, link: <https://bit.ly/36eJ9Cy>]

Stomatološku zdravstvenu zaštitu na primarnom nivou zdravstvene zaštite imaju lica sa invaliditetom koja imaju oštećenje sluha, vida i govora sa više od 70% tjelesnog oštećenja... [Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017, 13/2018 i 67/2019), član 16, stav 1, tačka 8]

Osobe sa psihičkim problemima. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe s psihosocijalnim invaliditetom. Nije adekvatan jer u isti kontekst stavlja oštećenje i invaliditet potencirajući svojstvo osobe kao lični problem, pa zbog toga ovaj termin treba zamijeniti adekvatnim "osobe s psihosocijalnim invaliditetom".

Prema osobama sa psihičkim problemima i dalje postoji snažna distanca. [Portal Vijesti, 23.9.2020, link: <https://bit.ly/39WlszT>]

Osobe sa senzornim invaliditetom. Adekvatan. Podrazumijeva osobe koje imaju oštećenje vida, sluha ili oštećenje vida i sluha, odnosno, osobe koje imaju oštećenja senzornih organa.

Takođe, svi predizborni programi, ali i političke i debatne emisije, moraju biti pristupačne osobama s senzornim invaliditetom. [DisabilityInfo.me, 20.7.2020, link: <https://bit.ly/3ijdd5k>]

Oštećenje. Neutralan. Oštećenje ili invalidnost, kao lična karakteristika osobe, koja u interakciji s barijerama dovodi do invaliditeta. Može biti fizičko, senzorno, intelektualno ili psihosocijalno. Po nekim novijim posmatranjima ljudskih prava OSI, u grupu osoba s invaliditetom mogu se ubrajati i osobe s rijetkim ili višestrukim oštećenjima, koja pripadaju jednoj ili više nabrojanih podgrupa.

Prava iz PIO su zakonom definisana kao prava po osnovu starosti, invalidnosti, smrtnosti i tjelesnog oštećenja, pa u skladu sa tim ne bi trebalo da se u penzijskom sistemu regulišu pitanja za njegu djece, starih lica, djece sa teškim smetnjama u razvoju i osoba sa invaliditetom. [Vijesti, 29.7.2020, link: <https://bit.ly/3erul22>]

Pravo na zdravstvenu zaštitu obuhvata: ... dijagnostiku, preglede i liječenje, uključujući mjere rane identifikacije i sprječavanja progresije oštećenja. [Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017, 13/2018 i 67/2019), član 15, stav 1, tačka 3]

P

Pas pomagač. Neutralan. Asistencija za osobe s fizičkim invaliditetom u obavljanju svakodnevnih aktivnosti (dohvatanje predmeta, otvaranje vrata, paljenje – gašenje svjetla, prelazak s kolica na krevet, toaletnu šolju...)

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore i Savez slijepih Crne Gore, povodom Međunarodnog dana pasa vodiča/pomagača, pozivaju državu da obezbijedi ovu uslugu korisnicima kroz redovno finansiranje iz budžeta, na način što će planirati sredstva za školovanje minimum jednog psa godišnje. [UMHCG, 29.4.2020, link: <https://bit.ly/3evxq6F>]

Lice sa invaliditetom sa psom pomagačem ima pravo da koristi prevozna sredstva u drumskom, željezničkom, pomorskom i vazdušnom saobraćaju, uključujući i zadržavanje na svim prostorima koji su predviđeni za putnike. [Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača ("Sl. list CG", br. 076/09, 040/11), član 3]

Pas pomagač je pas vodič, pas pomagač, odnosno terapijski pas koji je prošao posebnu obuku, što potvrđuje isprava izdata od institucije za obuku pasa vodiča, pasa pomagača, odnosno terapijskih pasa. [Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača ("Sl. list CG", br. 076/09, 040/11), član 2, stav 1, tačka 2]

Pas vodič. Neutralan. Obezbjedivanje asistencije za samostalno kretanje/funkcionisanje osoba s oštećenim vidom. Podgrupa pasa pomagača.

U mnogim zemljama Europe, osim finansiranja školovanja i nabavke pasa vodiča, lokalne i nacionalne vlasti, omogućavaju i finansiranje veterinarskih usluga i ishrane za pse. [UMHCG, 29.4.2020, link: <https://bit.ly/3evxq6F>]

Personalni asistent. Adekvatan. Pružanje pomoći osobi s invaliditetom za obavljanje aktivnosti koje u svakodnevnom životu ne može obaviti bez pomoći drugog lica, ili bi ih obavljala znatno sporije i uz mnogo više vremena, napora i troškova.

Dva personalna asistenta tokom jula pružala su asistenciju u prostorijama organizacije, a po potrebi i na terenu za 15 članova organizacije. [Dan online, 3.9.2020, link <https://bit.ly/3sCo66s>].

Radno angažovanje pet nezaposlenih osoba, iz kategorije teže zapošljivih lica, u ulozi personalnih asistenata, dovelo je do smanjenja broja nezaposlenih lica na evidenciji ZZZ CG, a samim tim do poboljšanja materijalnog i socijalnog statusa njih i njihovih porodica. [RTCG, 24.9.2020, link: <https://bit.ly/3roGJKV>]

Usluge podrške za život u zajednici su: dnevni boravak, pomoć u kući, stanovanje uz podršku, suratište, personalna asistencija, tumačenje i prevodjenje na znakovni jezik i druge usluge podrške za život u zajednici [Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Sl. list CG", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 - odluka US, 42/2017, 50/2017 i 59/21), član 62, stav 2]

Posebne potrebe. Neadekvatan. Vidi pod: osoba s posebnim potrebama.

Istraživanje će biti fokusirano i na nivo znanja o načinima na koji su programi izvođačkih umjetnosti dostupni umjetnicima i publici sa posebnim potrebama. [Dnevne novine, 28.9.2020, link: <https://bit.ly/3buErmF>]

Zavod za školstvo u oblastima predškolskog vaspitanja i obrazovanja, osnovnog obrazovanja i vaspitanja, srednjeg opšteg obrazovanja, opšteg obrazovanja u stručnom obrazovanju, obrazovanja i vaspitanja djece sa posebnim potrebama i vaspitanja u domovima učenika. [Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju ("Sl. list RCG", br. 64/2002, 31/2005 i 49/2007 i "Sl. list CG", br. 4/2008 - dr. zakon, 21/2009 - dr. zakon, 45/2010, 40/2011 - dr. zakon, 45/2011, 36/2013 - odluka US, 39/2013, 44/2013 - ispr. i 47/2017, 59/21 i 76/21), član 40, stav 1]

Poslovna sposobnost. Neutralan. Mogućnost jedne osobe da bude nosilac prava i obaveza (pravna sposobnost) i da koristi ova prava i obaveze (pravno djelovanje).

Kako ni na ovim izborima osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost nijesu imale pravo glasa jer nijesu ni upisane u birački spisak, od budućeg saziva parlamenta očekujemo kapacitet koji nije zabilježen u prethodnom mandatu zbog njegovog bojkota, i izmijenjen zakon u skladu s evropskim i međunarodnim standardima, odnosno preporukama ODIHR misije i Komiteta UN o pravima osoba s invaliditetom. [Vijesti, 31.8.2020, link: <https://bit.ly/3gx1ChY>]

U postupku oduzimanja i vraćanja poslovnosti sud ispituje da li je punoljetno lice prema stepenu

spособnosti za normalno rasuđivanje u stanju da se samo brine o svojim pravima i interesima i odlučuje o potpunom ili djelimičnom oduzimanju **poslovne sposobnosti** ili potpunom ili djelimičnom vraćanju poslovne sposobnosti kad prestanu razlozi za potpuno, odnosno djelimično oduzimanje poslovne sposobnosti.

Preostala radna sposobnost. Neadekvatan. Termin kojim se označava mogućnost osobe s invaliditetom da zasnue radni odnos. Termin je neadekvatan jer se bazira na funkcionalnom modelu pristupa invaliditetu i počiva na kontekstu u kome se pretpostavlja da samo postojanje oštećenja, odnosno invalidnosti, po automatizmu i uvijek prouzrokuje umanjenju radnu sposobnost. Ovaj termin u uskoj je vezi s doživljajem invaliditeta u radnom pravu, u kome se on izjednačava s nesposobnošću za rad. Promjenom odnosa prema invaliditetu, potrebno je prekinuti upotrebu ovog termina.

*Britanska ambasadorica Karen Medoks je rekla da primjeri projektne podrške uključuju korake ka digitalizaciji procedura Zavoda za zapošljavanje, uključujući registraciju nezaposlenih i povezivanje baza podataka institucija sistema; rad na procjenama **preostale radne sposobnosti** osoba s invaliditetom; kao i kvalitetne analize aktivnosti tržišta rada i prirede, koristeći podatke iz javnog i privatnog sektora, kao i socijalnih partnera. [CDM, 27.10.2020, link: <https://bit.ly/3xirXGU>]*

Preostala radna sposobnost i mogućnost zaposlenja utvrđuje se na način i po postupku, u skladu sa propisima organa državne uprave nadležnog za poslove rada i zapošljavanja, kojim se uređuju standardi za sprovođenje mjera i aktivnosti profesionalne rehabilitacije i način i uslovi ostvarivanja prava na profesionalnu rehabilitaciju. [Pravilnik o kriterijumima i uslovima za utvrđivanje procenta invaliditeta, preostale radne sposobnosti i mogućnosti zaposlenja ("Sl. list CG", br. 006/12, 046/14, 051/17, 025/21), član 7]

Pristup pravdi. Neutralan. Jedno od prava koje na najopipljiviji način odražava poštovanje principa vladavine prava i načela jednakosti i nediskriminacije je pravo na jednak pristup pravdi, koje je, može se reći, prethodno pitanje svih prava. Obuhvata jednakost pred zakonom i jednakost u primjeni zakona.

*Vojičić: Oduzimanje poslovne sposobnosti drastičan primjer onemogućavanja **pristupa pravdi** [Vijesti, 5.3.2020, link: <https://bit.ly/3hHfAQ9>]*

*Države potpisnice osiguraće licima sa invaliditetom efektivan **pristup pravdi** pod jednakim uslovima sa ostalima, uključujući kroz pružanje adaptacija u postupku primjerenih uzrastu lica, da bi olakšale njihove efektivne uloge kao direktnih ili indirektnih učesnika, uključujući i kao sujedoka, u pravnim postupcima, uključujući istražne postupke i druge preliminarne faze postupka. [Konvencija UN o pravima OSI, link: <https://bit.ly/3Bb4c75>, član 13]*

Pristupačnost. Neutralan. *Pristupačnost* podrazumijeva pravo osoba s invaliditetom da na jednakoj osnovi sa drugima koriste izgrađeno okruženje, prevoz, informacije i komunikacije, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i druge usluge i objekte namijenjene javnosti, kako u urbanim, tako i u ruralnim sredinama, bez prepreka koje ograničavaju njihovu upotrebu.

*Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore omogućiće uskoro bolju **pristupačnost** sadržajima na svojoj veb stranici osobama sa invaliditetom. [Dan online, 23.11.2020, link: <https://bit.ly/3rFwEcf>]*

Pristupačnost i jednostavno prilagođavanje objekata za nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom obezbjeđuje se izradom tehničke dokumentacije i izgradnjom objekata na način da sadrže obavezne elemente pristupačnosti i/ili da ispunjavaju uslove za upotrebu pomagala. [Pravilnik o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 48/13, 44/15), član 2]

Proceduralne adaptacije. Neutralan. *Proceduralne adaptacije* se odnose na konkretan postupak pred sudom/sudski postupak i omogućavanje učešća u njemu i ne mogu biti nesrazmjerne i neproporcionalne, kao što je nekada slučaj s razumnim adaptacijama. One se odnose na način učestvovanja, uključujući i način ispitivanja/saslušanja stranke u postupku, oblik i vrstu, odnosno metod komunikacije i sl. (npr. znakovni jezik, Brajevo pismo, lako razumljiv i lako čitljiv format), a sve to po izboru same osobe s invaliditetom i moraju se primijeniti i bez zahtjeva same osobe s invaliditetom, već uz izraz njene volje i izbora. Dakle, one podrazumijevaju pravne pretpostavke za njihovu primjenu i "spremnost" pravosuđa da ih primijeni u svakom postupku.

Na ovaj način, projekat je dao direktne preporuke u oblasti garancija i zaštite prava na pristup pravdi OSI, posebno u segmentu instituta poslovne sposobnosti i primjene **proceduralnih adaptacija** tokom postupka, ali i pomoći realizaciju planiranih mjera Strategije i akcionog plana reforme pravosuđa Crne Gore, a koje će tokom i nakon projekta biti zastupane od strane aplikanta prema ključnim donosiocima odluka u oblasti pravosuđa. [**Otvoreni portal**, 12.4.2020, link: <https://bit.ly/3ewumam>]

Ove adaptacije se razlikuju od razumnih adaptacija u smislu da **proceduralne adaptacije** nisu ograničene neproporcionalnošću. Ilustracija proceduralnih adaptacija je priznavanje različitih metoda komunikacija s osobama s invaliditetom u sudovima i tribunalima. [**Pristup pravdi osoba s invaliditetom s posebnim naglaskom na proceduralne adaptacije**: <https://bit.ly/3gx5r6Y>, str. 28]

Takva podrška može poprimiti različite oblike, uključujući priznavanje različitih načina komunikacije, dozvoljavanje video svjedočenja u određenim situacijama, **proceduralne adaptacije**, obezbjeđivanje profesionalnog tumačenja znakovnog jezika i druge pomoćne metode. [**Opšti komentar Komiteta UN br. 1 – Jednako priznanje pred zakonom**, link: <https://bit.ly/3reABVE>, str. 13]

Profesionalna rehabilitacija. Neutralan. Preduzimanje mjera i aktivnosti koje se realizuju s ciljem da se osoba s invaliditetom na odgovarajući način osposobi za rad, zadrži zaposlenje, u njemu napreduje ili promijeni svoju profesionalnu karijeru.

Naglašavaju da je osnovni cilj projekta unapređenje **profesionalne rehabilitacije** i zapošljavanja lica sa invaliditetom. [**Pobjeda**, 13.10.2020, link: <https://bit.ly/36eBTGQ>].

Zabranjena je neposredna i posredna diskriminacija prilikom **profesionalne rehabilitacije**, zapošljavanja, kao i za vrijeme trajanja zaposlenja lica sa invaliditetom. [**Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom** ("Sl. list CG", br. 49/2008, 73/2010, 39/2011 i 55/2016), član 5]

Psihofizički poremećaj. Neadekvatan. Termin kojim se označava invaliditet. Neadekvatan jer se invaliditet posmatra iz medicinskog aspekta, kao poremećaj, pa je potrebno njegovu upotrebu redukovati i koristiti adekvatnije termine koji su ponuđeni. Najvjerovatnije je riječ o osobama s višestrukim oštećenjima.

U osnovnoj školi o 16 učenika sa smetnjama i **psihofizičkim poremećajima**, brinu samo dva asistenta u nastavi. [**Dan**, 19.6.2020, link: <https://bit.ly/3buOnwN>]

R

Radna sposobnost. Neutralan. Sposobnost, vještine i znanja zaposlenog da izvrši posao koji se od njega očekuje u skladu sa traženim standardima – zahtjevima radnog mjesta i procesa rada. Razlikuje se od pojma zdravstvena sposobnost, koja se odnosi na psiho-fizičku mogućnost izvršavanja (nekog) posla.

Tek kada stvorimo i obezbijedimo sve pretpostavke za adekvatne uslove rada, napredovanje na poslu i rezultate rada, možemo procjenjivati **radnu sposobnost** OSI, a ne to činiti kao početni preduslov i pretpostavku manje funkcionalnosti OSI. [**CDM**, 26.6.2020, link: <https://bit.ly/3rf0EMp>]

Kriterijume i uslove za utvrđivanje procenta invaliditeta, preostale **radne sposobnosti** i mogućnosti zaposlenja propisuje Ministarstvo. [**Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom** ("Sl. list CG", br. 49/2008, 73/2010, 39/2011 i 55/2016), član 8, stav 4]

Ranjive grupe. Neutralan. Termin kojim se označavaju one grupe u zajednici koje zbog svojih ličnih karakteristika mogu biti izložene višestrukoj diskriminaciji i koje se suočavaju s barijerama i predrasudama zbog nejednakih početnih pozicija (osobe s invaliditetom, Romi i Egipćani, LGBTIQ osobe, nacionalne manjine, žene, bivši korisnici psihoaktivnih supstanci i sl).

Ranjive grupe u posebnom fokusu zbog koronavirusa. [**Ombudsman**, 28.3.2020, link: <https://bit.ly/3zgRSQN>]

Sredstva iz Fonda koriste se za podsticanje medijskog pluralizma, a posebno za proizvodnju i objavljivanje sadržaja koji su značajni za: društvenu integraciju **ranjivih kategorija** društva (lica sa invaliditetom, nezaposlena lica, lica treće životne dobi, samohrani roditelji, žrtve porodičnog nasilja i drugi). [**Zakon o medijima** ("Sl. list CG", br. 082/20), član 20, stav 1, tačka 14]

Razumna adaptacija. Neutralan. Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom, ovaj pojam definiše kao: neophodne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja, koje ne predstavljaju nesrazmjeran ili neprimjeren teret, a potrebne su u konkretnim slučajevima kako bi se osobama s invaliditetom garantovalo uživanje ili ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na jednakim osnovama. Ovo upravo znači da se razumne adaptacije trebaju primijeniti u pojedinačnim slučajevima, odnosno da su usmjerene na pojedince u konkretnim situacijama, na konkretnom radnom mjestu, odnosno okruženju. *Razumna adaptacija* može se koristiti kao sredstvo za osiguranje pristupačnosti za pojedince s invaliditetom u određenoj konkretnoj situaciji, kada opšti standardi pristupačnosti ne osiguravaju uživanje prava za te pojedince. Njome se nastoji postići individualna pravda u smislu da se osigura nediskriminacija ili jednakost, uzimajući u obzir dostojanstvo, autonomiju i izbore pojedinca.

*Saujetnica Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Milena Krsmanović, istakla je da je zaštita i zdravlje na radu podjednako važno za sve zaposlene, ali kada je riječ o osobama s invaliditetom u „kontekstu zaštite i zdravlja na radu moramo najprije govoriti o **razumnim adaptacijama**, o individualnom pristupu i individualnoj pravdi“.* [**Portal Standard** 26.6.2020, link <https://bit.ly/3hLwY6y>]

Da bi promovisali ravnopravnost i ukinuli diskriminaciju, države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće korake kako bi osigurali pružanje razumnih adaptacija. [**Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom**, link: <https://bit.ly/3Bb4c75>, član 5, tačka 3]

Rehabilitacija. Neutralan. Termin kojim se označava skup postupaka koji omogućava povratak na pređašnje stanje, oporavak ili vraćanje oduzetih prava. Prisutan je ne samo u oblasti prava osoba s invaliditetom, već i u medicini, socijalnom radu, psihologiji, zapošljavanju, krivičnom pravu... Kod nas se pod ovim pojmom najčešće podrazumijeva medicinska rehabilitacija, koja je samo jedna od vrsta rehabilitacije, a svakako ne i jedina koja je potrebna osobama s invaliditetom (postoje medicinska, profesionalna i socijalna rehabilitacija).

*Države potpisnice štitiće privatnost ličnih podataka, podataka vezanih za zdravstveno stanje i **rehabilitaciju** lica sa invaliditetom na osnovu jednakosti sa drugima.* [**Član 22, tačka 2 Konvencije, Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom, s Opcionim protokolom** ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 002/09) član 2]

Reprezentativne organizacije OSI. Neutralan. Prema Opštem komentaru 7, reprezentativnim organizacijama se smatraju one organizacije osoba s invaliditetom koje svoje djelovanje zasnivaju na Konvenciji, posvećene su joj i u potpunosti poštuju njena načela i prava utvrđena Konvencijom. Smatra se da su ove organizacije samo one koje vode i kojima rukovode i upravljaju osobe s invaliditetom, ili organizacije roditelja djece s invaliditetom, do punoljetstva djeteta. Vidi više pod „organizacije osoba s invaliditetom“.

*Međutim, dodaju, kako svoju ulogu smatraju izuzetno važnom u zagovaranju prava osoba s invaliditetom, te zbog obaveze države da prepozna, prizna i podrži **reprezentativne organizacije osoba s invaliditetom** to sada ostajemo otvoreni za utemeljeniju i formalno, a i suštinski jaču saradnju s Parlamentom i posebno kroz redovno učešće u radu Odbora za ljudska prava i slobode, te pozivaju Bečića da razmotri buduće modalitete saradnje, i kroz „ između ostalog, direktniju saradnju s poslaničkim klubom.“* [**UMHCG**, 2.11.2020, link: <https://bit.ly/3ktTBOq>]

*Uključivanje i učešće osoba s invaliditetom preko njihovih „**reprezentativnih organizacija**“ ili **organizacija osoba s invaliditetom** utvrđeni su u članu 4 (3) i članu 33(3). U cilju pravilnog sprovođenja, važno je da države potpisnice i relevantni akteri definišu obuhvat organizacija osoba s invaliditetom i prepoznaju različite vrste koje često postoje.*

[**Opšti komentar Komiteta UN br. 7 – Učešće OSI i OOSI u sprovođenju i monitoringu Konvencije**, link: <https://bit.ly/3z6W6dy>, Paragraf 10]

Resursni centar. Neutralan. Prema Opštem zakonu o obrazovanju i vaspitanju, *resursni centar* je "ustanova u kojoj se ostvaruje vaspitanje i obrazovanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama (smetnjama u razvoju)". Ipak, ovakav pristup nije u skladu s modelom zasno-

vanim na ljudskim pravima, po kome obrazovanje treba da bude inkluzivno, a ne u izdvojenim okruženjima namijenjenim samo učenicima s invaliditetom, pa stoga treba težiti izmjenama obrazovnog sistema u kojima će resursni centri igrati ulogu centara za podršku učenicima s invaliditetom, a ne ulogu nekadašnjih specijalnih škola, iz kojih su i nastali.

Zbog aktuelne epidemije i dan škole, osoblje i đaci **Resursnog centra** za djecu i mlade "Podgorica" ove godine obilježavaju onlajn. [RTCG, 17.12.2020, link: <https://bit.ly/3xPjoV0>]

Resursni centar je ustanova u kojoj se ostvaruje vaspitanje i obrazovanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama (smetnjama u razvoju). [Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju ("Sl. list RCG", br. 64/2002, 31/2005 i 49/2007 i "Sl. list CG", br. 4/2008 - dr. zakon, 21/2009 - dr. zakon, 45/2010, 40/2011 - dr. zakon, 45/2011, 36/2013 - odluka US, 39/2013, 44/2013 - ispr. i 47/2017, 59/21 i 76/21), član 18, stav 1, tačka 6]

S

Segregacija. Neutralan. Segregacija podrazumijeva izdvajanje osoba s invaliditetom u posebna okruženja namijenjena samo njima, odvojeno od osoba bez invaliditeta. Primjer segregacije su npr. specijalne škole za djecu s invaliditetom ili ustanove za dugoročni smještaj, koji umjesto uključivanja OSI i samostalnog života podstiču i održavaju isključenost, to jest, svako okruženje gdje su dominantno ili isključivo smještene ili borave OSI.

Segregacija ljudi u ovakvim okruženjima ih dovodi u rizik od smrtonosnih ozljeda i krši zakone o ljudskim pravima. [DisabilityInfo.me, 24.4.2020, link: <https://bit.ly/3hBRmGW>]

Segregacija je svaki akt, radnja ili propuštanje da se izurši radnja, kojima se urši prisilno ili sistemsko razdvajanje ili razlikovanje lica po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona. [Zakon o zabrani diskriminacije ("Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017), član 9, stav 2]

Senzorne smetnje. Neadekvatan. Termin kojim se označava senzorni invaliditet. Nije adekvatan jer posmatra invaliditet iz funkcionalnog modela pristupa, pa ga treba zamijeniti adekvatnijim terminima koji su na raspolaganju.

Projekat pod nazivom "Slušaj, uči, maštaj", glumice i pravnice Anđele Radović, podržalo je Ministarstvo kulture i za cilj ima podsticanje i razvoj djece sa **senzornim smetnjama**. [Pobjeda, 18.9.2020, link: <https://bit.ly/3tQn1Yi>]

Djeca sa posebnim obrazovnim potrebama su djeca sa smetnjama u razvoju (sa tjelesnom, mentalnom, **senzornom smetnjom** i s kombinovanim smetnjama) i djeca sa teškoćama u razvoju (djeca sa poremećajima u ponašanju; teškim hroničnim oboljenjima; dugotrajno bolesna djeca i druga djeca koja imaju poteškoće u učenju i druge teškoće uzrokovane emocionalnim, socijalnim, jezičkim i kulturološkim preprekama). [Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju ("Sl. list RCG", br. 64/2002, 49/2007 i "Sl. list CG", br. 45/2010, 40/2011 - dr. zakon, 39/2013 i 47/2017), član 11, stav 1, tačka 1]

Servisi podrške. Neutralan. Grupa usluga namijenjenih osobama s invaliditetom ili određenim grupama OSI, koje im omogućavaju adekvatnije zadovoljavanje potreba, odnosno ostvarivanje prava i pristup pravima, samostalan život i uključenost u zajednicu.

Nastavljeni **servisi podrške** za život i medijacije u zajednici za osobe sa invaliditetom. [CDM, 31.12.2020, link: <https://bit.ly/2LZL3Ae>]

Međutim, mislim da je neophodno kreirati poseban **servis podrške** za djecu i mlade koji imaju intelektualne smetnje, kombinovane, umjerene i teške. [Dan, 9.11.2020, link: <https://bit.ly/3hqUO7K>]

Slabovid. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe s oštećenjem vida. Nije adekvatan jer se bazira na funkcionalnom modelu.

Slabovidi bez pomagala. [Dan, 3.9.2020, link: <https://bit.ly/3oiAs1Y>]

Pratilac se odobrava ... osiguranom licu koje je slijepo, slabovido, gluvo, gluvonijemo, osiguranom licu sa autizmom, osiguranom licu koje je oboljelo od malignih bolesti i osiguranom licu koje ima oštećenje mišića, neuromišićne bolesti ili plegični sindrom.

[Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017, 13/2018 I 67/2019), član 47, stav 2]

Slabovide osobe. Neadekvatan. Slično kao i termin "slabovid", njime se označava grupa osoba s oštećenjem vida, najčešće djelimičnim. Nije adekvatan jer se zasniva na funkcionalnom modelu pristupa.

Na sastanku je dogovoreno dalje postavljanje najsavremenije zvučne signalizacije na raskrscima u Baru, koja slijepim i slabovidim osobama omogućava bezbjednije kretanje, kao i da će se kroz zajedničku saradnju tražiti najbolje rešenje za postavljanje taktilnih staza. Takođe, dogovoreno da će natpisi na Brajevom pismu u zgradi Opštine biti prilagođeni u odnosu na promjene u nazivima organa i službi. [Portal Mondo, 15.10.2020, link: <https://bit.ly/3gyPQUe>]

Slijepa i slabovida lica. Neadekvatan. Ovim terminima označavaju se osobe s oštećenjem vida (djelimičnim i potpunim). Nije adekvatan zbog funkcionalnog modela pristupa na kom je zasnovan, pa ga treba zamijeniti adekvatnim terminom - osobe s oštećenjem vida.

Komunalne usluge opredijelile su 11.000 eura za nabavku 16 signalizatora za slijepa i slabovida lica. [Dan online, 12.11.2020, link: <https://bit.ly/2LaAqCL>]

U Podgorici semaforizovano 45 raskrsnica, od toga samo na 12 postoji zvučna signalizacija za slijepa i slabovide osobe. [DN Pobjeda str. 18, 12.11.2020, link: <https://bit.ly/3rzlVPz>]

Oslobođeni su od plaćanja participacije: ... slijepa i gluvonijema lica i lica sa autizmom. [Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017, 13/2018 I 67/2019), član 19, stav 1, tačka 10]

Pratilac se odobrava ... osiguranom licu koje je slijepo, slabovido, gluvo, gluvonijemo, osiguranom licu sa autizmom, osiguranom licu koje je oboljelo od malignih bolesti i osiguranom licu koje ima oštećenje mišića, neuromišićne bolesti ili plegični sindrom. [Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017, 13/2018 I 67/2019), član 47, stav 2]

Slijepac. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju osobe s oštećenjem vida. Ima izrazito negativan prizvuk, kojim se, kao u navedenom primjeru, u prvi plan stavlja ne samo to da osoba ne može fizički da vidi, već i nemogućnost percipiranja određenog pojma. Termin se često koristi u uvredljivom kontekstu. Umjesto njega treba koristiti termin "osoba s oštećenjem vida".

Samo slijepac ne vidi da je Zakon o penzijama predizborni. [DN Dan, 19.7.2020, link: <https://bit.ly/38QfpO1>]

Socijalna distanca. Neutralan. Termin kojim se označava društveno udaljšavanje i pravljenje distance od određenih grupa ljudi. U periodu pandemije koronavirusa, često se pogrešno koristio za definisanje druge vrste distance – fizičke. Socijalna u sebi može sadržati i pojam fizičke distance, ali podrazumijeva i odsustvo kontakta, izbjegavanje i sl.

Socijalna distanca - smanjenje kontakata i interakcija sa drugim ljudima. [Vijesti, 22.7.2020, link: <https://bit.ly/3kA04al>]

Socijalna inkluzija. Neutralan. Pod ovim terminom podrazumijeva se uključivanje ranjivih grupa u društvo, uz prilagođavanje društva potrebama pojedinaca.

Puna socijalna inkluzija OSI obaveza cijelog društva. [Portal Analitika, 3.12.2020, link: <https://bit.ly/36KI5q1>]

Socijalni model. Neutralan. Riječ je o modelu pristupa invaliditetu koji rješenje vidi u uklanjanju barijera na koje nailaze osobe s invaliditetom, a koje upravo nameće društvo, dok u prvi plan stavlja čovjeka, kao ljudsko biće kome moraju pripadati sva prava i slobode koje

drugi ljudi stiču rođenjem. *Socijalni model* pristupa je ujedno i odgovor protiv institucionalizacije i zbrinjavanja osoba s invaliditetom. On zahtijeva razvoj svih neophodnih politika i praksi, izjednačavanje mogućnosti od najranijeg uzrasta, razvoj servisa podrške i život u zajednici.

*Ona je učesnicima/ama treninga govorila o različitim modelima pristupa s invaliditetu kao što su (bio)medicinski, funkcionalni, **socijalni**, model zasnovan na ljudskim pravima i drugi. [UMHCG, 3.11.2020, link: <https://bit.ly/3kEhYt4>]*

T

Taktilni znakovni jezik. Neutralan. Sistem komunikacije koji koriste osobe s oštećenjem vida i sluha.

Taktilna crta vođenja. Neutralan. *Taktilna crta vođenja* je taktilna obrada hodne površine namijenjena usmjeravanju kretanja lica s oštećenjem vida, koja se na kraju puta vođenja i na mjestu promjena smjera vođenja označava promjenom u strukturi reljefne obrade. [Pravilnik o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom ("Sl. list Crne Gore", br. 48/13, 44/15), član 4, stav 1, tačka 17]

U

Univerzalni dizajn. Neutralan. Prema Konvenciji UN o pravima osoba s invaliditetom, *univerzalni dizajn* predstavlja dizajniranje proizvoda, okruženja, programa i usluga tako da sva lica mogu u najvećoj mogućoj mjeri da ih koriste bez potrebe za dodatnim adaptacijama ili specijalnim dizajnom. Univerzalni dizajn ne isključuje postojanje asistivnih sredstava i pomagala za određene kategorije osoba s invaliditetom kada su im takva sredstva potrebna.

*I dalje objašnjavamo da pristupačnost nijesu samo rampe i liftovi, te da je **univerzalni dizajn** blagodet cijelog društva. [UMHCG, 21.5.2020, link: <https://bit.ly/3wNpjc6>]*

***Univerzalni dizajn** predstavlja oblikovanje proizvoda, okruženja, programa i usluga tako da mogu da ih koriste svi, u najvećoj mogućoj mjeri, bez potrebe za dodatnim adaptacijama ili specijalnim oblikovanjem za lica sa invaliditetom, što ne isključuje postojanje pomoćnih sredstava i pomagala za određene kategorije lica sa invaliditetom kad su im takva sredstva potrebna. [Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 035/15 od 7.7.2015. 044/15), član 8, tačka 8]*

V

Vežan/a za invalidska kolica. Neadekvatan. Termin kojim se označavaju korisnici/e kolica. Nasuprot negativnom stavu prema pomagalu koji se ističe ovim terminom, kolica njihovom korisniku/ci upravo omogućavaju kretanje i ne predstavljaju ograničenje, te osoba za njih nije vezana i uslovljena boravkom na jednom mjestu. Umjesto ovog termina treba koristiti termin "korisnik/ca kolica".

*Elefteria Tisu je vezana za **invalidska kolica** cio svoj život. [Portal Kodex, 20.10.2020, link: <https://bit.ly/2Lo-iTyw>]*

Višestruka diskriminacija. Neutralan. *Višestruka diskriminacija* predstavlja diskriminaciju učinjenu prema istom licu ili grupi lica po više osnova, odnosno više ličnih svojstava istovremeno. Odnosi se na situaciju u kojoj osoba doživljava diskriminaciju po dva ili više osnova, što kao posljedicu ima diskriminaciju koja je složena ili pogoršana. Višestruka diskriminacija se zasniva na kumulativnim ličnim svojstvima lica ili grupe lica prema kojima se ispoljava. Ipak, lična svojstva ne moraju biti međusobno zavisna kao što je to slučaj s intersekcijskom diskriminacijom u kojoj se višestruki identiteti pojedinca međusobno prepliću tako da se ne mogu posmatrati odvojeno jedni od drugih.

*Radionicama će biti obuhvaćene sljedeće teme: modeli pristupa invaliditetu, **višestruka** i intersekcijska **diskriminacija** žena s invaliditetom, garancije prava na rad i zapošljavanje u domaćem i međunarodnom zakonodavstvu, pravo na zaštitu i zdravlje na radu i sl. [DisabilityInfo.me, 22.9.2020, link: <https://bit.ly/3wro9Uo>]*

***Višestruka diskriminacija** odnosi se na situaciju u kojoj osoba doživljava diskriminaciju po dva ili više osnova, što kao rezultat ima diskriminaciju koja je složena ili pogoršana. [Opšti komentar Komiteta UN br. 3 – Žene i djevojčice s invaliditetom, link: <https://bit.ly/3hJ9Zcb>, Paragraf 4 (c)]*

*Težim oblikom diskriminacije smatra se diskriminacija učinjena prema istom licu ili grupi lica po više osnova (**višestruka diskriminacija**). [Zakon o zabrani diskriminacije ("Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017), član 20, stav 1, tačka 1]*

Vulnerabilne grupe. Neutralan. Vidi pod „ranjive grupe“.

*Primarno su u fokusu **vulnerabilne grupe**, zbog čega smo u direktnom kontaktu sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja radi uvida u situaciju, rekao je Bjeković agenciji MINA. [Ombudsman, 28.3.2020, link: <https://bit.ly/3zgRSQN>]*

Z

Zamjensko odlučivanje. Neutralan. Riječ je o pravnom, formalnom ili faktičkom institutu u okviru kojeg se postavlja (formalin ili neformalni) staratelj koji donosi odluke u ime osoba s invaliditetom u njihovom "najboljem interesu" jer se osobe s invaliditetom smatraju nesposobnim za odlučivanje, odnosno zalaganje i zaštitu svojih prava i interesa. I kada staratelja ne imenuju institucije i ne "postave" ga kao donosioca odluka u nekom pravnom postupku, on funkcionira i neformalno kao društveno prihvatljiv kada je riječ o osobama s invaliditetom.

Kada su u pitanju posebni oblici invaliditeta, potrebno je, kako smatra, ubrzati reforma u promjeni prakse tzv. zamjenskog odlučivanja u odnosu na odlučivanje uz podršku kao zadovoljavajući standard. [UMHCG, 6.5.2020, link: <https://bit.ly/3rf8iGF>]

Znakovni jezik. Adekvatan. Sistem komunikacije koji koriste osobe s oštećenjem sluha. U Crnoj Gori još uvijek ne postoji kao jezik u službenoj upotrebi, dok se u nekim zemljama smatra jednim od osnovnih atributa kulture osoba s oštećenjem sluha i njeguje kao i drugi jezici. Ispravniji je pojam od pojma "gestovni jezik".

Znakovni jezik "čeka" već godinu. [RTCG, 23.9.2020, link: <https://bit.ly/3z6A6iV>]

*Tumači su i lica koja prevode **znakovni** (gestovni) jezik. [Zakon o tumačima ("Sl. list CG", br. 52/2016), član 2, stav 2]*

Invaliditet u frazeologiji

0.0. Još od prvih simbola koje je čovjek nacrtao na zidu pećine, jezik je mnogo više od prostog sistema znakova za prenos informacija. On je izvor i rijeka naših saznanja o svijetu, ogledalo u kome se oslikavaju vrijednosti, stavovi, odnos prema svijetu i ljudima.

0.1. Upravo ovo bio je razlog da predmet naše analize bude prikaz invaliditeta u frazeologiji, u kratkom osvrtu na frazeološke jedinice ekscerpirane iz *Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa Matešića (Matešić, 1982). Cilj ove analize je da se izdvoje frazeološke jedinice koje se odnose na invaliditet ili sadrže termine u vezi s invaliditetom iz rječničke građe, napravi osvrt na trenutno stanje i utvrde mogućnosti za dalje dubinsko istraživanje ove teme, imajući u vidu da ona dosad nije bila predmet temeljnih frazeoloških istraživanja u našem regionu.

0.3. Analiza se sastoji od uvoda, analitičkog dijela, zaključka i spiska frazeoloških jedinica. U uvodu se daje definicija frazeoloških jedinica i osnovnih klasifikacija u stranoj i domaćoj slavistici. Drugi dio rada bavi se deskripcijom analizirane građe, dok su u zaključku dati prijedlozi za dalje istraživanje.

1. Pojam frazeologije. Frazeološke jedinice.

1.0. Frazeologija kao nauka koja proučava ustaljene spojeve riječi razvila se u XX vijeku u slovenskoj lingvistici, i zasnovana je na stilističkim istraživanjima francuskog lingviste Šarla Bajja koji u svom djelu „Francuska stilistika“ prvi put pominje ovu temu.

Frazeologija se može definisati na neke od sljedećih načina:

„Frazeologija (od grčke riječi phrasis – stilska figura, logos – nauka) predstavlja specifični dio lingvistike u kom se proučavaju semantičke, morfološko-sintaksičke i stilističke osobenosti frazeologizama.“ [Zhukov, 1986: 6, prevod: A. Radovanović]¹.

„Frazeologija je dio nauke o jeziku koji proučava frazeološki sistem jezika u njegovom savremenom stanju i istorijskom razvoju.“ [Shansky, 1996: 4, prevod A. Radovanović]²

1.1. Pitanja šta se sve podrazumijeva pod frazeološkom jedinicom i dalje su predmet sporenja naučnika. Ipak, mi prihvatamo definicije peterburške frazeološke škole V. Mokijenka, pod kojom se frazeološkim jedinicama smatraju leksičke jedinice koje odlikuje relativna ustaljenost, ekspresivnost, jedinstveno značenje, polileksemnost i upotreba u gotovom obliku [Mokienko, 1989: 5].

¹ „Фразеологія (от греч. phrasis – оборот речи, logos – учение) представляет собой особый разряд лингвистики, в котором изучаются семантические, морфолого-синтаксические и стилистические особенности фразеологизмов.“ [Жуков, 1986: 6]

² „Фразеологія – это раздел науки о языке, изучающий фразеологическую систему языка в ее современном состоянии и историческом развитии.“ [Шанский, 1996: 4].

2. Frazeologija o invaliditetu. Invaliditet u frazeologiji.

2.1. Za građu na kojoj smo radili analizu odabran je *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa Matešića (Matešić, 1982) kao posljednji sveobuhvatan rječnik frazeoloških jedinica nastao na području na kom se govorilo nekadašnjim srpskohrvatskim jezikom, pa se primjeri iz ove analize tako mogu odnositi ne samo na Crnu Goru, već na cijelo jezičko područje u kome se danas govori crnogorskim, srpskim, bosanskim i hrvatskim jezikom i u kome je kulturološki odnos prema fenomenu invaliditeta i dalje zasnovan na istim ili sličnim osnovama.

2.2. Ukupno smo analizirali 57 frazeoloških jedinica koje u svom sastavu imaju neki termin koji se odnosi na invaliditet ili se iz njihovog pojašnjenja može zaključiti da definišu osobe s invaliditetom. Od ovog broja, najviše njih (27) odnosi se na senzorni invaliditet (17 – oštećenje vida i 10 – oštećenje sluha), 25 na psihosocijalni i/li intelektualni invaliditet, dok su po dva frazeologizma u direktnoj vezi s uopštenim doživljajem invaliditeta i fizičkim invaliditetom.

2.3.1. Frazeologizmi koji se odnose neposredno na invaliditet – *božji čoujek* [Matešić, 1982: 67] i *božji ljudi* [Matešić, 1982: 67] nijesu toliko frekventni u savremenom jeziku, međutim, ako analiziramo njihovu strukturu, kao i pojašnjenja u kojima se *božji čoujek* opisuje kao neko *ne posve normalan*, dok su *božji ljudi* zapravo *prosjaci*, vidjećemo blisku vezu s terminom *bogalj*, kojim se u milosrdnom modelu pristupa invaliditetu upravo nazivaju osobe s invaliditetom.

2.3.2. Kada je riječ o percepciji fizičkog invaliditeta, on se pojavljuje u dva frazeologizma – *šepave kobile sin* [Matešić, 1982: 245] i *biti vezan (privezan, prikovan) za postelju (o postelju)* [Matešić, 1982: 500].

2.3.2.1. **Šepave kobile sin** osoba slabog karaktera, pokuarenjak [Matešić, 1982: 245]

Iz ovog frazeologizma zaključujemo da se *šepavo* može odnositi ne samo na nekoga/nešto ko/šta se otežano kreće, već nešto čije će posljedice (tj. potomci) obavezno biti ružne, negativne, nemoralne, što nam opet ukazuje na raniji doživljaj invaliditeta iz izrazito negativne perspektive.

2.3.2.2. **Biti vezan (privezan, prikovan) za postelju (o postelju)** *ležati bolestan, biti teško bolestan/nepokretan* [Matešić, 1982: 500]

Što se navedenog frazeologizma tiče, on je frekventan i u savremenom jeziku, uz postojanje varijante *biti vezan za kolica* i najčešće se koristi za opis osobe koja ima fizički invaliditet i kreće se pomoću kolica.

2.3.3. Pri analizi frazeologizama koji se odnose na oštećenje vida, evidentno je da oni obavezno sadrže i komponentu koja se odnosi na percepciju, odnosno nedostatak želje, znanja ili umijeća da se nešto shvati, kao u sljedećim primjerima:

2.3.3.1. **To zna i ćorava baka** *to je opće poznato, to zna svatko uraditi, to je lako i jednostavno izvedivo* [Matešić, 1982: 10]

2.3.3.2. **[I] gluh i slijep** *posve nezainteresiran* [Matešić, 1982: 157]

2.3.3.3. **Biti (ostati) slijep kod (kraj) [zdravih] očiju** *1) biti bez najosnovnijega znanja, biti nepismen; 2) ne moći ili ne htjeti vidjeti što je očevidno* [Matešić, 1982: 412-413]

2.3.4. Frazeologizmi koji se odnose na oštećenje sluha, slično frazeologizmima koji su u vezi s oštećenjem vida, takođe sadrže komponentu koja se odnosi na perceptivne sposobnosti.

2.3.4.1. **Kao gluhima govoriti uzalud/beskorisno govoriti** *(jer ne slušaju, jer ih nije briga)* [Matešić, 1982: 157]

2.3.4.2. **Ostati gluh** *ne brinuti se, ne reagirati* [Matešić, 1982: 157]

2.3.5. Analizirajući frazeologizme kojima se opisuju psihosocijalni i/li intelektualni invaliditet, uočili smo da se u njima čuvaju predrasude koje su još veoma česte, iz kojih proističu barijere, a koje se najprije mogu pripisati duhu funkcionalnog ili milosrdnog modela. U ovakvim predstavama, osobe s intelektualnim i/li psihosocijalnim invaliditetom treba žaliti, one su žrtve zle sudbine/bolesti/Božje volje i ne uklapaju se u šablon normalnog, uobičajenog, očekivanog.

2.3.5.1. **Uzeo Bog ušur** od koga *ne biti normalan, ludački se ponašati, imati kakve mane/kakav nedostatak, biti luckast* [Matešić, 1982: 33]

2.3.5.2. **Čovjek kratke (male) pameti** *osoba umno ograničena* [Matešić, 1982: 68]

2.3.5.3. **Fali (nedostaje)** komu [jedna, pokoja, treća i dr] **daska [u glavi]** ne biti pri zdravoj pameti, biti sunut/ćaknut/šasau [Matešić, 1982: 82]

3. Da li slijepi miš smije da leti u gluvo doba noći?

Iako živimo u kulturi koja se historijski zasnivala na viteštvu, tjelesnoj snazi i moći, frazeologizmi kojima se opisuje fizički invaliditet u analiziranoj građi su malobrojni. Iz ovoga se može zaključiti da su historijski osobe s fizičkim invaliditetom vjerovatno bile manje prisutne u javnosti, pa se, moguće, zbog toga odnos prema fizičkom invaliditetu u manjoj mjeri odrazio kroz frazeologiju. Sa druge strane, senzorni, intelektualni i/li psihosocijalni invaliditet (pri čemu se posljednja dva u našem društvu i zakonskom okviru i dalje ne razgraničavaju jasno), koji su vjerovatno bili oni koji su se češće mogli susresti, imaju svoju jasnu predstavu i u frazeološkim jedinicama, u kojima se dominantno doživljavaju negativno.

Antropocentrična paradigma lingvistike, koja u centar svog proučavanja postavlja čovjeka, i savremene tendencije razvoja ljudskih prava nastale krajem XX vijeka, postavljaju pred nas zadatak da se i jezička slika svijeta u kojoj će se invaliditet vidjeti iz pozitivnog aspekta, a osobe s invaliditetom umjesto žrtava postati subjekti, počne pojavljivati u našoj zbilji.

Ove promjene ne nameću neophodnost odricanja i potpunog zanemarivanja jezičkog blaga naše prošlosti, niti želju da ono što je u prošlosti odgovaralo jezičkom, kulturnom i historijskom kontekstu bude odbačeno kao nepotrebno. Ipak, kako je jezik živ sistem koji se neprekidno razvija, on bi trebalo da svojim razvojem prati i savremenu percepciju prava i položaja osoba s invaliditetom.

Uzimajući u obzir to da je rječnikom iz kog je ekscerpirana građa za ovu analizu fiksirano stanje u jezicima regiona do 1982, mnogo prije usvajanja *Konvencije UN o pravima osoba s invaliditetom*, to bi se dalje analize mogle detaljnije baviti savremenim stanjem, uključujući i asocijativna ispitivanja i proučavanje recepcije invaliditeta u opštim i specijalnim rječnicima nastalim na području bivše Jugoslavije, što bi predstavljalo doprinos ne samo lingvistici, već i studijama invalidnosti.

Popis frazeologizama

I Uopšteno o invaliditetu

Božji čovjek *ne posue normalna osoba* [Matešić, 1982: 67]

Božji ljudi *prosjaci* [Matešić, 1982: 67]

II Fizički invaliditet

Šepave kobile sin *osoba slabog karaktera, pokvarenjak* [Matešić, 1982: 245]

Biti vezan (privezan, prikovan) za postelju (o postelju) *ležati bolestan, biti teško bolestan/nepokretan* [Matešić, 1982: 500]

III Senzorni invaliditet:

A) Oštećenje vida:

Ćorava Anđelija *Ožujaska mećava, martouska uijauica, jak ujetar sa snijegom* [Matešić, 1982: 3]

To zna i moja (ćorava) baba *to je sasvim dobro poznato, to je urlo jednostavno i lako izvedivo* [Matešić, 1982: 6]

To zna i ćorava baka *to je opće poznato, to zna svatko uraditi, to je lako i jednostavno izvedivo* [Matešić, 1982: 10]

To i ćorav vidi *sasvim je očito* [Matešić, 1982: 75]

[I] gluh i slijep *posue nezainteresiran* [Matešić, 1982: 157]

Slijep kao krtica *posue slijep* [Matešić, 1982: 284]

Drobiti ćoravoj kvočki *raditi uzaludan posao* [Matešić, 1982: 301]

Ići kao ćorava mačka *ići bez plana/bez cilja* [Matešić, 1982: 326]

Biti (ostati) slijep kod (kraj) [zdravih] očiju *1) biti bez najosnovnijega znanja, biti nepismen; 2) ne moći ili ne htjeti vidjeti što je očevidno* [Matešić, 1982: 412-413]

Izdale (ostavile su) *koga oči ne vidjeti dobro, biti slaba vida* [Matešić, 1982: 416]

Biti slijepo oruđe (slijepim oruđem) *[u čijim rukama] biti pokorni izuršilac tuđih želja/tuđe volje, biti sredstvo za ostvarenje tuđega cilja* [Matešić, 1982: 431]

Ćorav posao *beskoristan/uzaludan posao, posao koji ne vodi dobru, uzaludno gubljenje vremena* [Matešić, 1982: 496]

Slijepi putnik *putnik bez vozne karte* [Matešić, 1982: 550]

[I] slijep i gluh *indiferentan, ravnodušan* [Matešić, 1982: 617]

Jurnuti kao slijep *izložiti se opasnosti bez razmišljanja* [Matešić, 1982: 617]

Praviti se (ostati) slijep i gluh *ne mariti, ne željeti znati za što* [Matešić, 1982: 617]

Držati se (uhvatiti se) *čega, koga kao slijepac plota ne odvajati se od koga ili čega, uporno/turdoglavo/slijepo slijediti kakvo mišljenje/stav/pogled* [Matešić, 1982: 617]

B) Oštećenje sluha:

Kao gluhipa govorigi uzalud/beskorisno govorigi (*jer ne slušaju, jer ih nije briga*) [Matešić, 1982: 157]

Ostati gluh *ne brinuti se, ne reagirati* [Matešić, 1982: 157]

Praviti se gluh *ne htjeti čuti, ne odgovarati, ne reagirati* [Matešić, 1982: 157]

Ni gluhe kučke *nikoga, ni žive duše* [Matešić, 1982: 293]

Skitati se (*vući se i sl.*) **Kao gluha kučka** *ići bez cilja, tumarati* [Matešić, 1982: 293]

Imati sluh (sluha) *za što lako razumijevati/shvaćati što* [Matešić, 1982: 620]

Gluh kao top *potpuno, posve gluh* [Matešić, 1982: 697]

Biti tvrd na ušima *slabo čuti, biti nagluh* [Matešić, 1982: 712]

Govorigi (pričati) gluhipm ušima *govorigi beskorisno/uzalud, govorigi komu koji ne želi slušati* [Matešić, 1982: 712]

Imati [dobro] uho *dobro čuti, imati dobar sluh* [Matešić, 1982: 712]

IV Psihosocijalni i/li intelektualni invaliditet:

Uzeo Bog ušur *od koga ne biti normalan, ludački se ponašati, imati kakve mane/kakav nedostatak, biti luckast* [Matešić, 1982: 33]

Smijati se (kesiti se, ceriti se) kao lud na brašno *smijati se bez razloga; jako se smijati* [Matešić, 1982: 40]

Imati bubu (bube) u glavi *imati nastrane/lude misli/kakvu maniju, biti luckast/lud.* [Matešić, 1982: 46]

Imati bubice u glavi *imati neku maniju, imati nastrane/lude misli, biti luckast/lud* [Matešić, 1982: 47]

Jesti (najesti se) bunike *biti šašav/lud, biti bez pameti/bez moći rasuđivanja.* [Matešić, 1982: 49]

Imati cicvaru u glavi *biti prazne glave/malouman* [Matešić, 1982: 53]

Čovjek kratke (male) pameti *osoba umno ograničena* [Matešić, 1982: 68]

Fali (nedostaje) komu [jedna, pokoja, treća i dr] daska [u glavi] *ne biti pri zdravoj pameti, biti sunut/ćaknut/šašav* [Matešić, 1982: 82]

Đavo je ušao komu u glavu *uladati se, ponašati se nenormalno, ne biti pri sebi* [Matešić, 1982: 121]

Ozepsti po glavi *biti luckast/šašav/ćaknut* [Matešić, 1982: 144]

Jesti (pojesti) ludih gljiva (lude gljive) *biti lud, poludjeti, ne biti pri sebi* [Matešić, 1982: 157]

Nisu komu sve koze na broju *ne biti pribrani/u redu, ne biti sasvim pri pameti* [Matešić, 1982: 268]

Biti kršten *biti pri zdravoj pameti/pri sebi, biti normalan* [Matešić, 1982: 284]

Biti udaren u mozak *ne biti pri zdravoj pameti, biti lud/tupav* [Matešić, 1982: 350]

Imati ptičji [svračji, kokošji, pileći] mozak *biti umno ograničen/priglup* [Matešić, 1982: 351]

Kokošje pamćenje *slaba pamet* [Matešić, 1982: 442]

Biti kokošje (pačje, pileće, plitke) pameti *biti nesposoban za normalno logično rasuđivanje, biti umno ograničen/slabe pameti* [Matešić, 1982: 443]

Gubiti (izgubiti) pamet *ludjeti/poludjeti, smesti se* [Matešić, 1982: 443]

Iznevjerila (ostavila) koga pamet *izgubiti moć rasuđivanja, poludjeti* [Matešić, 1982: 444]

Ne biti pri [svojoj] pameti *ne biti sasvim normalan, ne biti pri sebi, biti lud* [Matešić, 1982: 445]

Ne biti pri zdravoj (čistoj) pameti *biti lud/nenormalan; ludovati* [Matešić, 1982: 445]

Ostavlja (ostavi) koga pamet *postajati/postati lud, poludjeti* [Matešić, 1982: 445]

Pobiti se s pameću *ne biti pri zdravom razumu, biti lud/nenormalan* [Matešić, 1982: 445]

Piće popilo komu pamet *biti/postati umno nesposoban, biti lud/šašav* [Matešić, 1982: 465]

Težak slučaj *1) psihički/mentalno izgubljena osoba; nastrana/neizlječiva/nepopravljiva osoba; 2) neobičan/kompliciran/teško rješiv/obješniju slučaj* [Matešić, 1982: 620]

Literatura:

Konvencija o pravima lica sa invaliditetom (Ukaz o proglašenju Zakona o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima lica sa invaliditetom s opcionim protokolom ("Sl. list Crne Gore - Međunarodni ugovori", br. 002/09);

Opšti komentar Komiteta UN br. 1 – Jednako priznanje pred zakonom;

Opšti komentar Komiteta UN br. 2 – Pristupačnost;

Opšti komentar Komiteta UN br. 3 – Žene i djevojčice s invaliditetom;

Opšti komentar Komiteta UN br. 4 – Inkluzivno obrazovanje;

Opšti komentar Komiteta UN br. 5 – Samostalni život i uključenost u zajednicu;

Opšti komentar Komiteta UN br. 6 – Ravnopravnost i nediskriminacija;

Opšti komentar Komiteta UN br. 7 – Učešće OSI i OOSI u sprovođenju i monitoringu Konvencije,

Publikacija s objedinjenim komentarima Komiteta UN o pravima OSI 2021;

Alternativni izvještaj o sprovođenju Konvencije UN o pravima OSI u CG, 2017;

Ustav Crne Gore ("Sl. list CG", br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI);

Zakon o visokom obrazovanju ("Sl. list CG", br. 44/2014, 52/2014 - ispr., 47/2015, 40/2016, 42/2017, 71/2017, 55/2018, 3/2019, 17/2019 - dr. zakon, 47/2019, 72/2019 i 74/2020);

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 49/2008, 73/2010, 39/2011 i 55/2016);

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Sl. list CG", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 - odluka US, 42/2017, 50/2017 i 59/21);

Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama ("Sl. list RCG", br. 080/04, "Sl. list CG", br. 045/10, 047/17);

Zakon o bezbjednosti saobraćaja na putevima ("Sl. list CG", br. 33/2012, 58/2014, 14/2017 - odluka US i 66/2019);

Zakon o zabrani diskriminacije ("Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017);

Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 035/15, 044/15);

Porodični zakon ("Sl. list RCG", br. 1/2007 i "Sl. list CG", br. 53/2016 i 76/2020);

Krivični zakonik ("Sl. list RCG", br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i "Sl. list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 026/21);

Zakonik o krivičnom postupku ("Sl. list CG", br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - odluka US, 2/2015 - odluka US, 35/2015, 58/2015 - dr. zakon, 28/2018 - odluka US i 116/2020 - odluka US);

Zakon o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica ("Sl. list RG", br. 032/05, "Sl. list CG", br. 073/10, 040/11, 027/13);

Zakon o radu ("Sl. list CG", br. 74/2019, 8/2021, 59/21, 68/21);

Zakon o zaštiti i zdravlju na radu ("Sl. list CG", br. 34/2014 i 44/2018);

Zakon o pravima pacijenata ("Sl. list CG", br. 40/2010 i 40/2011 - dr. zakon);

Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br. 6/2016, 2/2017, 22/2017, 13/2018 i 67/2019);

Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Sl. list CG", br. 003/, 039/16, 002/17, 044/18, 024/19, 024/19, 082/20, 008/21);

Zakon o parničnom postupku ("Sl. list RCG", br. 22/2004, 28/2005 - odluka US i 76/2006 i "Sl. list CG", br. 47/2015 - dr. zakon, 48/2015, 51/2017, 75/2017 - odluka US, 62/2018 - odluka US, 34/2019, 42/2019 - ispr. i 76/2020);

Zakon o vanparničnom postupku ("Sl. list RCG", br. 27/2006 i „Sl. list CG”, br. 20/2015, 75/2018 - dr. zakon i 67/2019);

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju ("Sl. list RCG", br. 54/2003, 39/2004, 61/2004 - odluka US, 79/2004, 81/2004 - ispr., 29/2005 - dr. zakon, 14/2007 - odluka US i 47/2007 i "Sl. list CG", br. 12/2007 - dr. zakon, 13/2007 - dr. zakon, 79/2008, 14/2010, 78/2010, 34/2011, 40/2011 - dr. zakon, 66/2012, 39/2011 - dr. zakon, 36/2013. - dr. zakon, 38/2013, 61/2013, 6/2014 - ispr., 60/2014, 10/2015, 44/2015 - odluka US, 42/2016, 55/2016 i 80/2020);

Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata, („Sl. list CG”, br. 064/17, 044/18, 063/18, 011/19, 082/20);

Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača ("Sl. list CG", br. 076/09, 040/11);

Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju ("Sl. list RCG", br. 64/2002, 31/2005 i 49/2007 i "Sl. list CG", br. 4/2008 - dr. zakon, 21/2009 - dr. zakon, 45/2010, 40/2011 - dr. zakon, 45/2011, 36/2013 - odluka US, 39/2013, 44/2013 - ispr. i 47/2017, 59/21 i 76/21);

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju ("Sl. list RCG", br. 64/2002, 49/2007, "Sl. list CG", br. 45/2010, 40/2011 - drugi zakon, 39/2013, 47/2017 i 59/2021);

Zakon o prevozu u drumskom saobraćaju ("Sl. list CG", br. 71/2017 i 67/2019);

Zakon o porezu na dodatu vrijednost ("Sl. list RCG", br. 065/01, 012/02, 038/02, 072/02, 021/03, 076/05, 004/, "Sl. list CG", br. 016/07, 073/10, 040/11, 029/13, 009/15, 053/16, 001/17, 050/17, 046/19, 073/19, 080/20, 008/21, 059/21);

Zakon o povlastici na putovanje lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 080/08, 040/11, 010/15, 050/17);

Zakon o tumačima ("Sl. list CG", br. 52/2016);

Zakon o medijima ("Sl. list CG", br. 082/20);

Pravilnik o načinu, uslovima i postupku za usmjeravanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama ("Sl. list CG", br. 57/2011 i 60/2019);

Pravilnik o utvrđivanju proizvoda i usluga koji se oporezuju po sniženoj stopi PDV ("Sl. list RCG", br. 081/05, 002/06, 010/06, "Sl. list CG", br. 006/08, 046/08, 011/09, 062/15, 069/15, 021/16, 032/16, 037/16, 058/16, 065/16, 001/17, 043/19, 051/19, 071/21);

Pravilnik o medicinskim indikacijama za ostvarivanje prava na materijalno obezbjeđenje, dodatka za njegu i pomoć, ličnu invalidninu i naknadu zarade za rad sa polovinom punog radnog vremena ("Sl. list CG", br. 58/2014);

Pravilnik o ostvarivanju prava na medicinsko-tehnička pomagala ("Sl. list CG", br. 082/16, 006/17, 017/17, 029/17, 090/17, 086/18, 005/19, 019/19, 061/19, 064/19, 048/21);

Pravilnik o bližem načinu, postupku i kriterijumima upisa djece u ustanovu koja realizuje predškolsko vaspitanje i obrazovanje ("Sl. list CG", br. 021/12);

Pravilnik o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom ("Sl. list CG", br. 48/13, 44/15);

Pravilnik o kriterijumima i uslovima za utvrđivanje procenta invaliditeta, preostale radne sposobnosti i mogućnosti zaposlenja ("Sl. list CG", br. 006/12, 046/14, 051/17, 025/21);

Strategija za integraciju lica sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2016-2020, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Podgorica, 2016;

Marić B, Vujačić M, Sekulović S, **Pristup pravdi osoba s invaliditetom s posebnim naglaskom na proceduralne adaptacije**, Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore, Podgorica, 2020;

Alternativni izvještaj o realizaciji Akcionog Plana za implementaciju Strategije za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2017 – 2021. za 2017. i 2018.

Fajdetić A, **Priručnik za videće asistente osobama s oštećenjima vida**, Hrvatski savez slijepih, Zagreb, 2015;

Miličić A, Radovanović A, **Priručnik o pristupu djeci s invaliditetom u srednjem inkluzivnom obrazovanju u Crnoj Gori**, Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore, Podgorica, 2019;

Zhukov V. P, Russkaya frazeologiya, Vyshaya shkola, Moskva, 1986;

Shansky N. M, Frazeologiya sovremennogo russkogo yazyka, Special'naya literatura, Sankt Peterburg, 1996;

Mokienko V. M, Slavyanskaya frazeologiya, Vyshaya shkola, Moskva, 1989;

Matešić J, Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1982.

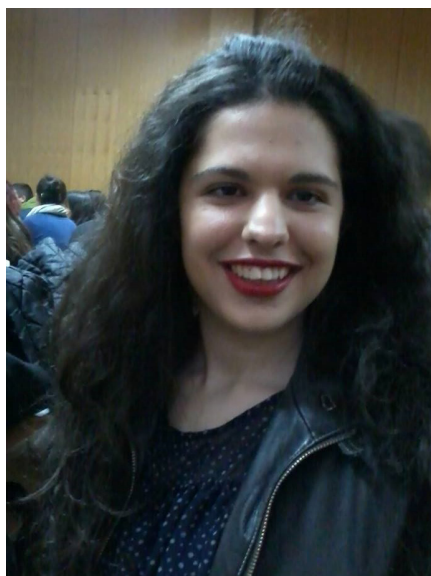
O organizaciji

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG) je nevladina, neprofitna organizacija, osnovana 22. oktobra 2001, registrovana pod rednim brojem 1322 kod tadašnjeg Ministarstva pravde.

Udruženje je posvećeno pružanju podrške, mogućnosti i programa za jačanje ličnog, obrazovnog i profesionalnog razvoja svih osoba s invaliditetom, posebno mladih s invaliditetom. Udruženje djeluje u brojnim oblastima i kroz šest programa: program za obrazovanje i edukaciju, program za samostalni život, program za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa, program za pristupačnost, pravni program i antidiskriminacija i program za međunarodnu saradnju i sprovodi različite aktivnosti u vezi s odgovorajućim legislativnim rješenjima, uključujući učešće u procesu pripreme legislative, monitoring usklađenosti nacionalnog zakonodavstva s Konvencijom UN o pravima osoba s invaliditetom, kampanje podizanja svijesti, podršku osobama s invaliditetom u procesu obrazovanja, s posebnim fokusom na visoko obrazovanje, pripremu za zapošljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom, pružanje različitih servisa podrške kao što su pravno savjetovanje i zastupanje osoba s invaliditetom u procedurama pred institucijama, personalna asistencija, psihološko savjetovanje, pristupačan prevoz, obezbjeđivanje pasa vodiča i pomagača itd.

Detaljnije o aktivnostima se možete informisati putem [sajta UMHCG](#), [portala DisabilityINFO](#), kao i platforme [vrsnjackapodrska.me](#).

O autorki

Anđela Radovanović je rođena 24. juna 1992. u Nikšiću, gdje je završila osnovnu školu, Gimnaziju "Stojan Cerović" i studije ruskog jezika i književnosti na Filološkom fakultetu, gdje trenutno pohađa magistarske studije. U školskoj 2016/17. bila je angažovana kao honorarna saradnica u nastavi na Univerzitetu Crne Gore, na Studijskom programu za prevodilaštvo Filološkog fakulteta. Dobitnica je više nagrada za znanje ruskog jezika, među kojima se izdvaja 2. mjesto na prvom Svjetskom festivalu ruskog jezika u Sankt Peterburgu. Za vrijeme studija je bila stipendistkinja Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, ATLAS fondacije, Ministarstva prosvjete Crne Gore i Opštine Nikšić. Filozofski fakultet je dva puta nagradio godišnjom nagradom za najbolje studente. Od 2015. godine aktivno učestvuje na naučnim skupovima iz oblasti rusistike i slavistike u zemlji i inostranstvu i autorka je više naučnih radova iz oblasti frazeologije.

Tokom treće godine studija je počela da radi u Udruženju mladih sa hendikepom Nikšića (UMHNC) na poslovima projekt menadžerke, a nakon toga je bila angažovana na različitim projektima u Udruženju paraplegičara Nikšića. Od decembra 2016. godine radi kao programska menadžerka u UMHCG.

Od početka rada u NVO sektoru prošla je kroz brojne treninge i obuke iz oblasti prava osoba sa invaliditetom, i prisustvovala na različitim događajima u organizaciji NVO u kojima je aktivna. U avgustu 2017. bila je članica delegacije OOSI iz Crne Gore koja je pred UN Komitetom za prava OSI predstavljala Alternativni izvještaj o sprovođenju UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom u Crnoj Gori. Bila je trenerica na više škola, treninga i radionica o pravima OSI u organizaciji UMHCG (Škola ljudskih prava OSI, Škola samostalnog života, treninzi za vršnjačke edukatore, trening o Konvenciji UN o pravima OSI, radionice o pravima OSI za različite ciljne grupe), a na poziv Međunarodne federacije za spinu bifidu i hidrocefalus (International Federation for Spina Bifida and Hydrocephalus) bila je angažovana kao trenerica na treninzima o pravima mladih sa spinom bifidom i hidrocefalusom u Portugalu, Estoniji i na globalnom onlajn treningu.

Od avgusta 2017. je članica Sektorske radne grupe za planiranje i programiranje Instrumenta prepristupne podrške 2014–2020 (IPA II) za sektor obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike, a od septembra 2017. članica Operativnog tijela za sprovođenje Strategije informisanja javnosti o pristupanju Crne Gore EU.

Govori ruski i engleski, služi se ukrajinskim i italijanskim, a pasivno poznaje ostale slovenske jezike. Piše poeziju na crnogorskom i ruskom, u slobodno vrijeme prevodi poeziju sa ruskog i ukrajinskog jezika. Objavila je knjigu „Žena od kamena“ u junu 2016.

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (AYDM)

Kralja Nikole, br. 76 | 81000 Podgorica

Tel/fax: +382 (0)20 265 650

Mobilni telefoni: +382 (0)67 801 761; +382 (0)69 385 981

Email: umhcg@t-com.me; office@umhcg.com

@UMHCG

@UMHCG

umhcg_aydm

ISBN 978-9940-803-04-9

9 789940 803049 >